

مرکز پژوهش های اتاق ایران

تحلیل وضعیت تجارت خارجی

شورای پژوهشی اتاق ایران

تدوین کنندگان:

محمد وصال حسام الدین میرجلیلی، مریم شادی (مرکز تحلیل داده شریف)

شناسنامه گزارش
عنوان گزارش:
تحلیل وضعیت تجارت خارجی
شورای پژوهشی اتاق ایران تدوین کنندگان: محمد وصال، حسام‌الدین میرجلیلی، مریم شادی (مرکز تحلیل داده شریف) درخواست کننده: مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران ناظر علمی: اسفندیار جهانگرد تاریخ انتشار: زمستان ۱۴۰۲
واژه‌های کلیدی: صادرات، واردات
نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

خلاصه مدیریتی

تجارت خارجی شکل‌دهنده تحولات عمده‌ای در اقتصاد کشورهاست. دسترسی به بازارهای صادراتی امکان گسترش بازار بنگاه‌های تولیدی را فراهم می‌کند که به تخصصی شدن فعالیت‌ها و امکان کسب سود بیشتر می‌انجامد. در عین حال توسعه صادرات بدون توسعه واردات در بلندمدت امکان‌پذیر نیست چراکه زنجیره تولید جهانی نیازمند تعامل دوطرفه است. همچنین از مسیر تجارت یادگیری و انتقال فناوری اتفاق می‌افتد که می‌تواند به ارتقای بهره‌وری و رشد اقتصادی منجر شود.

تجارت خارجی در اقتصاد ایران بعد از سال‌های ۱۳۸۹ تحت تاثیر تحریم‌ها، رشد و افول‌هایی را تجربه کرده است که اثرات جدی در ایجاد چرخه‌های تجاری داشته است. بر این اساس و در یک دوره بلندمدت از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲، یک دوره افول طولانی در صادرات و واردات کشور رقم خورده است. دوره‌های رشد نرخ ارز حقیقی به بهبود وضعیت صادرات کمک کرده است، اما لطمات ناشی از نااطمینانی‌های حاصل از رشدهای شدید نرخ ارز بیشتر بوده و در مجموع اقتصاد ایران جایگاه صادراتی خود را از دست داده و تراز تجارت خارجی کالاها منهای نفت در سال‌های اخیر منفی شده است. در گزارش حاضر وضعیت تجارت خارجی ایران در کوتاه‌مدت بررسی می‌شود. در ادامه، خلاصه این تحولات ارائه خواهد شد.

حجم تجارت خارجی کشور در تابستان ۱۴۰۲ با $4/8\%$ رشد نسبت به بهار امسال به ارزش $27/9$ میلیارد دلار رسیده که این رقم نسبت به مدت مشابه آن در سال ۱۴۰۱ بیش از 12% رشد نموده است. به همین ترتیب دو فصل نخست امسال نسبت به دو فصل نخست سال گذشته رشد بیش از 6% داشته‌اند. در صورت تداوم این روند می‌توان انتظار داشت که تجارت اقتصاد ایران رشد حداقل بالای 5% را در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال گذشته تجربه کند.

رشد تجارت در تابستان امسال ناشی از رشد بیش از 16% واردات در مقابل افت بیش از 7% صادرات بوده است. در بیشتر فصل‌های منتهی به تابستان ۱۴۰۲ واردات بیشتر از صادرات بوده که کسری تجاری را رقم زده است. این موضوع به طور کلی نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در سه سال گذشته در صادرات توفیق کمی داشته است. البته حساب جاری ایران در بهار ۱۴۰۲ به رقم $4/4$ میلیارد دلار رسیده، در حالی که در فصل پیش از آن این حساب با کسری $1/6$ میلیارد دلاری روبه‌رو بوده است. چون بخش اصلی حساب جاری را دریافتی‌ها و پرداختی‌های صادرات و واردات دربرمی‌گیرد، علت اصلی مازاد حساب جاری در بیشتر فصل‌ها ناشی از درآمدهای صادراتی نفت

است که کسری تراز تجاری غیرنفتی را پوشش می‌دهد.

حساب سرمایه کشور در بهار ۱۴۰۲ با کسری ۹/۳ میلیارد دلار روبه‌روست. این موضوع نشان می‌دهد که اقتصاد کشور در این بازه به طور خالص خروج سرمایه را تجربه کرده است؛ امری که در بیشتر فصل‌های منتهی به بهار ۱۴۰۱ دیده می‌شود.

رابطه مبادله بازرگانی اقتصاد از آغاز ۱۴۰۰ همواره در حال کاهش بوده است و در تابستان ۱۴۰۲ به رقم ۷۸٪ رسیده است؛ این رقم بدین معناست که اگر یک واحد از سبد وارداتی کشور در تابستان ۱۴۰۲ صد دلار آب بخورد، در مقابل یک واحد از سبد صادراتی ۷۸ دلار ارزش داشته است. این موضوع ناشی از افزایش شاخص قیمت دلاری واردات از یک سو و ثبات نسبی شاخص قیمت دلاری صادرات و سپس کاهش آن در این بازه بوده است.

بزرگترین مقاصد صادراتی ایران در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ کشورهای چین، عراق، امارات، ترکیه و هند هستند که در مجموع همواره بیش از ۷۰٪ از ارزش صادرات اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده‌اند. در این میان چین با سهمی میان ۲۷ تا ۳۳ درصد همواره، به جز زمستان ۱۴۰۱، بزرگترین مقصد صادراتی کشور است. پس از آن عراق با سهم میان ۱۳ تا ۲۳ درصد در جایگاه دوم مقاصد صادراتی قرار می‌گیرد.

هشت گروه معدنی، شیمیایی، فلزات، کشاورزی، سنگ، منسوجات، ماشین‌آلات و الکترونیکی در مجموع ۹۹٪ از ارزش صادرات غیرنفتی ایران را در شش ماهه نخست امسال رقم زده‌اند. بخش‌های معدنی و شیمیایی در شش ماهه نخست امسال بیش از ۶۳٪ ارزش صادرات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. البته از زمستان ۱۴۰۱ تا بهار ۱۴۰۲ ارزش صادرات بخش معدنی کاهش ۴۶٪ داشته که یکی از عوامل اصلی کاهش صادرات غیرنفتی کشور به شمار می‌آید.

صادرات به چین به عنوان بزرگترین مقصد صادراتی تنوع چندانی نداشته است. بخش‌های معدنی و شیمیایی بیش از ۸۱٪ ارزش صادرات در شش ماهه نخست امسال به چین را تشکیل می‌دهند. تنوع صادرات به عراق، به عنوان دومین مقصد صادراتی ایران، بیشتر است: بخش معدنی با ۲۸٪ از ارزش صادرات و سپس دو بخش فلزات و کشاورزی هر یک با ۲۱٪ سهم قرار دارند.

بزرگترین مبادی وارداتی ایران در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ کشورهای امارات، چین، ترکیه، آلمان و هند هستند که در مجموع بیش از ۷۰٪ از ارزش واردات را به خود اختصاص داده‌اند. در

این میان امارات با سهمی میان ۲۸ تا ۳۳ درصد و پس از آن چین با سهم میان ۲۱ تا ۲۹ درصد اولین و دومین مبادی وارداتی هستند.

هفت گروه کشاورزی، شیمیایی، ماشین‌آلات، الکترونیکی، قطعات منفصله، فلزات، ماشین‌آلات و وسائل نقلیه در مجموع ۹۱٪ از ارزش واردات ایران را در شش ماهه نخست امسال رقم زده‌اند. بخش کشاورزی بزرگترین سهم را از واردات کالای کشور در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ داشته‌اند. بخش کشاورزی در شش ماهه نخست امسال ۲۹٪ از ارزش واردات کشور را داشته است. دو بخش شیمیایی و ماشین‌آلات در شش ماهه نخست امسال ۳۳٪ از واردات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع سه بخش کشاورزی، شیمیایی و ماشین‌آلات از سال ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ همواره سهمی بیش از ۶۰٪ از ارزش واردات اقتصاد ایران را شکل داده‌اند.

در شش ماهه نخست امسال ترکیب کالاهایی وارداتی از امارات به عنوان مهمترین مبدا واردات، شامل کشاورزی با سهم بیش از ۳۱٪ و پس از آن بخش الکترونیکی و ماشین‌آلات با سهم ۱۸٪ بوده است. تنوع واردات از چین، به عنوان دومین مبدأ وارداتی ایران، نسبت به دیگر کشورها بیشتر است. بخش نخست وارداتی از این کشور، مرتبط به بخش قطعات منفصله با ۲۳٪ از ارزش واردات است و سپس بخش ماشین‌آلات با ۲۱٪ سهم از واردات از این کشور قرار می‌گیرد. نیمی از واردات صورت‌گرفته از کشور آلمان در نیمه نخست امسال مربوط به بخش ماشین‌آلات بوده که بزرگترین سهم از سبد وارداتی از این کشور را داراست. بخش کشاورزی بزرگترین بخش از واردات ایران از هند و ترکیه را نیز دربرمی‌گیرد؛ به گونه‌ای که در شش ماهه نخست امسال به ترتیب ۶۷٪ و ۳۷٪ از سبد وارداتی از این کشورها مربوط به این بخش بوده است.

محمد وصال

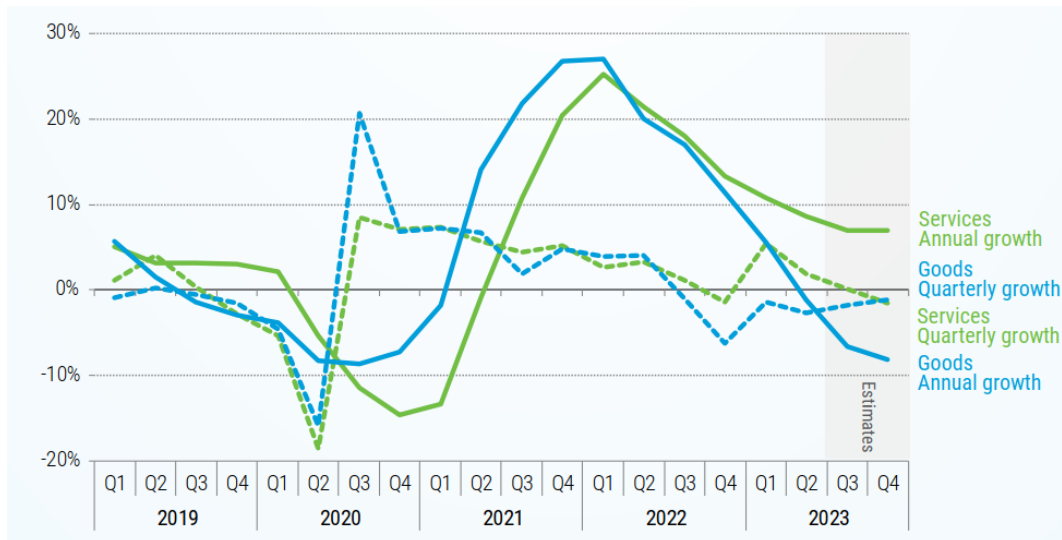
بهمن ۱۴۰۲

بخش یک

نمای کلی از وضعیت تجارت

این بخش از گزارش به ارائه تصویری کلی از تجارت در پهنه جهانی و ایران می‌پردازد. در زیربخش جهان روند تجارت کالا و خدمات در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. ذیل این زیربخش روند تجارت در منطقه‌های گوناگون جهان نیز بررسی می‌شوند و سپس افت‌وخیز تجارت جهانی از نگاه بخش‌های اقتصادی موشکافی می‌شود. در زیربخش ایران روند تجارت منتهی به تابستان ۱۴۰۲ بررسی می‌شود. در ادامه شرکای تجاری اصلی ایران معرفی شده و پویایی تجارت با این کشورها مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. سپس وضعیت تراز پرداخت‌های کشور بررسی می‌شوند که در ذیل آن به روندهای حساب جاری و سرمایه‌ی اقتصاد نیز پرداخته می‌شود. در پایان روند رابطه مبادله بازرگانی کشور بررسی شده و پیامدهای آن ارزیابی می‌شود.

جهان

نمودار ۱: تغییرات سه‌ماهه و سالانه تجارت جهانی کالا و خدمات

توضیحات: خطوط پر و خط‌چین به ترتیب رشد سالانه و سه‌ماهه را نمایش می‌دهند. خطوط آبی و سبز به ترتیب مربوط به تغییرات تجارت کالا و خدمات هستند. ارقام سه‌ماهه سوم و چهارم ۲۰۲۳ برآورد شده‌اند. مقصود از تغییر سالانه و سه‌ماهه تغییر مقدار سه‌ماهه مورد ارزیابی به ترتیب نسبت به بازه مشابه سال گذشته و سه‌ماهه پیشین است. - منبع: آنکتاد بر پایه گزارش «به‌روزرسانی تجارت جهانی^۱» دسامبر ۲۰۲۳ سازمان آنکتاد^۲، وابسته به سازمان ملل متحد، تجارت جهانی در سال ۲۰۲۳ با افت همراه بوده است؛ افتی که عمدتاً از کاهش تقاضا در کشورهای توسعه‌یافته، کند شدن رشد اقتصادهای شرق آسیا و کاهش بهای مواد اولیه سرچشمه گرفت. چنان که در نمودار ۱ آشکار است این عوامل در مجموع سبب شدند که تجارت کالاها در این سال

¹ Global trade update

² United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

کاهش جدی‌ای را تجربه کند. با این حال با توجه به نمودار ۱ تجارت خدمات در بیشتر سال ۲۰۲۳ با رشد همراه بود؛ رشدی که آن را می‌توان به بازیابی همراه با تأخیر ناشی از رکود همه‌گیری کرونا نسبت داد. گرچه این بازیابی در بخش خدمات از نیمه دوم ۲۰۲۳ کند شد. رکود تجارت جهانی در سال گذشته در کشورهای در حال توسعه پررنگ‌تر بود و تجارت میان این کشورها در بیشتر این سال عملکرد ضعیفی از خود بر جای گذاشت. این روند کاهنده تنها ناشی از رکود اقتصادی ناحیه شرق آسیا نبوده، بلکه افت تجارت در میان همه کشورهای آسیایی نیز در این زمینه اثرگذار بوده است. پیش‌بینی‌ها درباره وضعیت تجارت در سال ۲۰۲۴ همچنان با نااطمینانی بالا همراه است و در مجموع نگاه‌ها به آن بدبینانه است. گرچه برخی شاخص‌های اقتصادی نشان از برخی بهبودهای بالقوه می‌دهند، اما انتظار می‌رود ماندگاری تنش‌های ژئوپلیتیک، نرخ‌های بالای بدهی و شکنندگی گسترده اقتصادی پیامدهای منفی‌ای بر روند تجارت جهانی باقی گذارند.

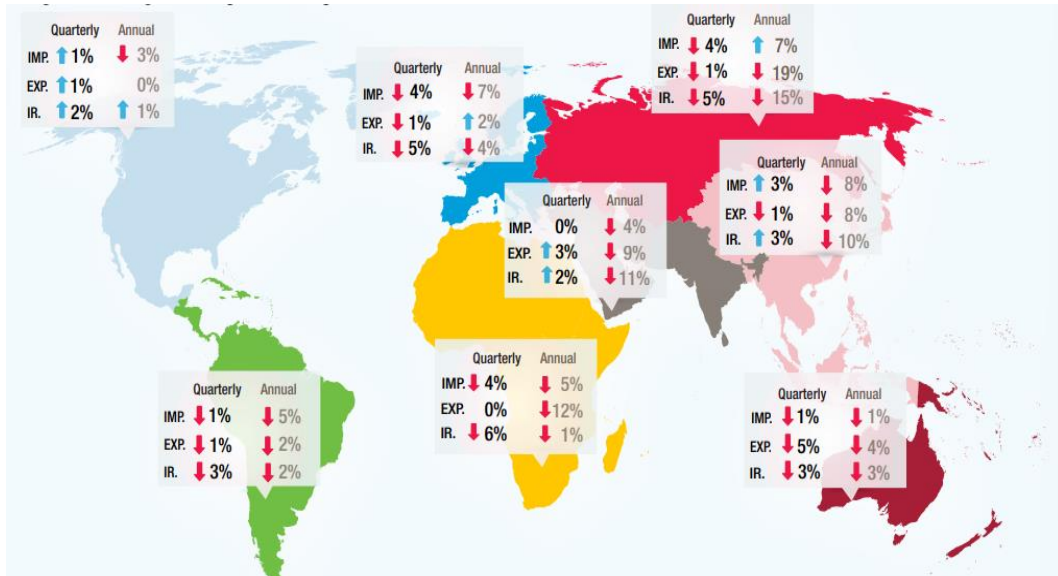
از مهم‌ترین مؤلفه‌های اثرگذار بر تجارت جهانی در سال گذشته می‌توان به رشد مثبت اما ناهمگون در میان اقتصادها، نرخ‌های بهره بالا و تضعیف تولید صنعتی، نوسانات بهای کالاهای اولیه، افزایش طول زنجیره‌های تأمین ناشی از تنش‌های ژئوپلیتیک، افزایش یارانه‌های تجاری ناشی از اقبال به سیاست‌های صنعتی و رشد محدودیت‌های تجاری و تقاضای پایین برای ترابری دریایی کالاها همراه با افزایش تقاضا برای مواد خام اشاره نمود.

۱- روندهای منطقه‌ای

همان‌گونه که پیشتر نیز گفته شد، به طور میانگین افت اخیر تجارت جهانی ناشی از افت تجارت در کشورهای در حال توسعه بوده است. میانگین تغییرات سالانه صادرات و واردات این کشورها در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ به ترتیب با افت ۷٪ و ۶٪ همراه شده است. با این حال اگر کشورهای شرق آسیا از مجموعه این کشورها نادیده گرفته شوند، افت تجارت شدت کمتری می‌یابد. از سوی دیگر تغییرات سه‌ماهه تجارت در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ در میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه یکسان بوده است. تجارت میان کشورهای در حال توسعه یا اصطلاحاً تجارت جنوب-جنوب در این سه‌ماهه با افت ۸٪ سالانه روبه‌رو شده است، در حالی که نسبت به مقدار سه‌ماهه پیش از خود تغییری نداشته است.

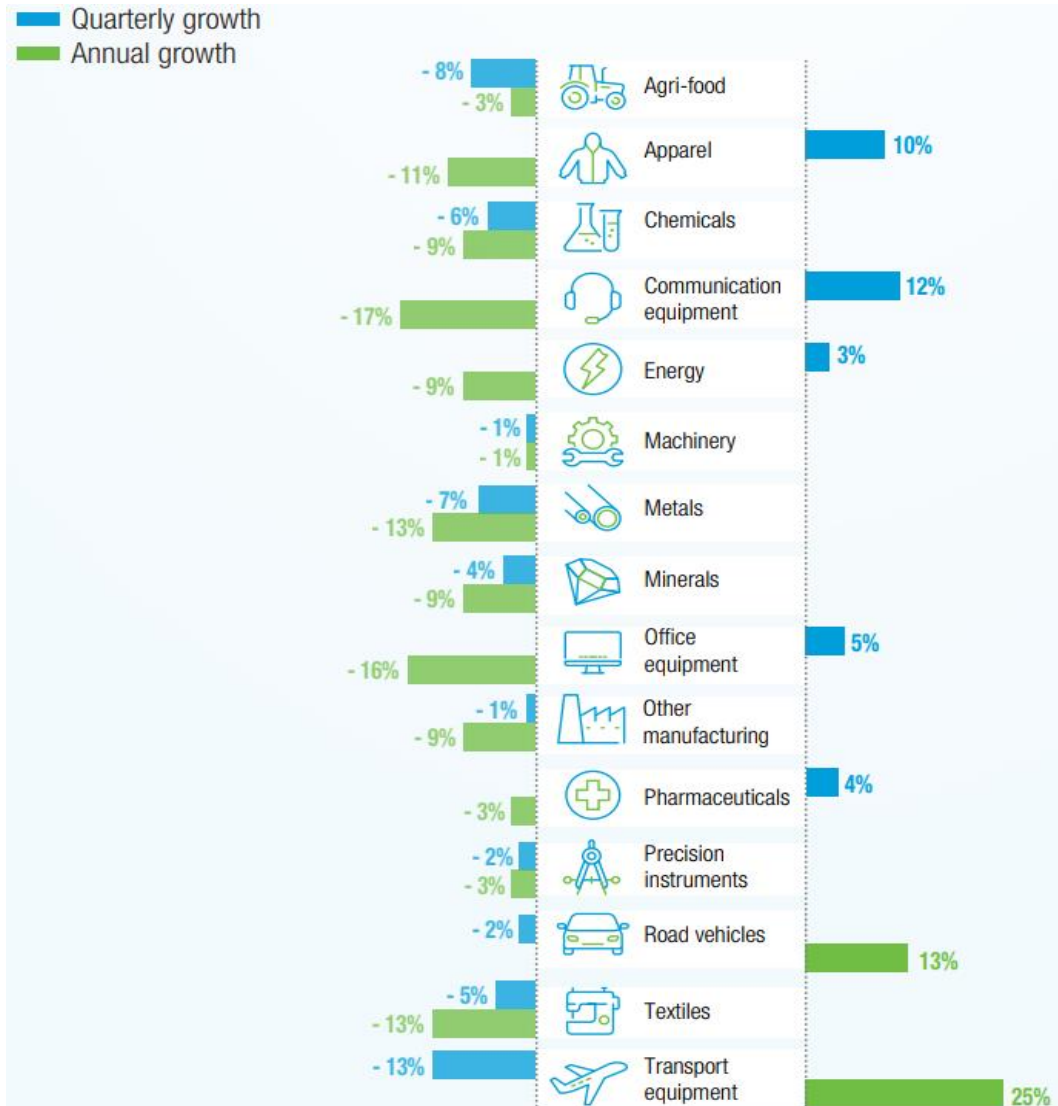
با توجه به نمودار ۲ بسیاری از مناطق با رشد منفی تجارت سالانه و سه‌ماهه، در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ روبه‌رو بوده‌اند. در این میان ناحیه آمریکای شمالی عملکرد بهتری داشته که این موضوع ناشی از تجارت‌های درون منطقه‌ای بوده است. در سوی دیگر کشورهای شرق آسیا هستند که در این سال کارنامه نامناسبی در تجارت از خود به جای گذاشته‌اند؛ گرچه نشانه‌هایی از بازیابی تجارت در این کشورها در سه‌ماهه سوم سال دیده می‌شود. مناطق دربرگیرنده روسیه و آسیای میانه و ناحیه آفریقا کاهش شدیدی را در صادرات، به ویژه در مقیاس سالانه، تجربه کرده‌اند. در سه‌ماهه سوم سال گذشته تجارت درون منطقه‌ای در آفریقا، اروپا و منطقه دربرگیرنده روسیه و کشورهای آسیای میانه نیز نسبت به سه‌ماهه پیشین دچار افت شدیدی شده است. در پایان در حالی که تجارت در منطقه خاورمیانه و

هند در سه‌ماهه سوم ۲۰۲۳ نسبت به دوره همانند در ۲۰۲۲ مانند دیگر مناطق با کاهش همراه بوده، اما این روند در این سه‌ماهه نسبت به سه‌ماهه پیشین رو به بهبود گذاشته که بخش بزرگی از آن وام‌دار رشد تجارت درون این منطقه است.

نمودار ۲: تغییرات سه‌ماهه و سالانه تجارت کالا در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ به تفکیک مناطق مختلف توضیحات: IMP، EXP و IR به ترتیب نشان‌دهنده تغییرات واردات، صادرات و تجارت درون منطقه‌ای هستند. مقصود از تغییر سالانه و سه‌ماهه تغییر مقدار سه‌ماهه مورد ارزیابی به ترتیب نسبت به بازه مشابه سال گذشته و سه‌ماهه پیشین است. — منبع: آنکتاد

۳- روندهای بخشی

نمودار ۳: تغییرات سه‌ماهه و سالانه تجارت جهانی در سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ به تفکیک بخش‌ها

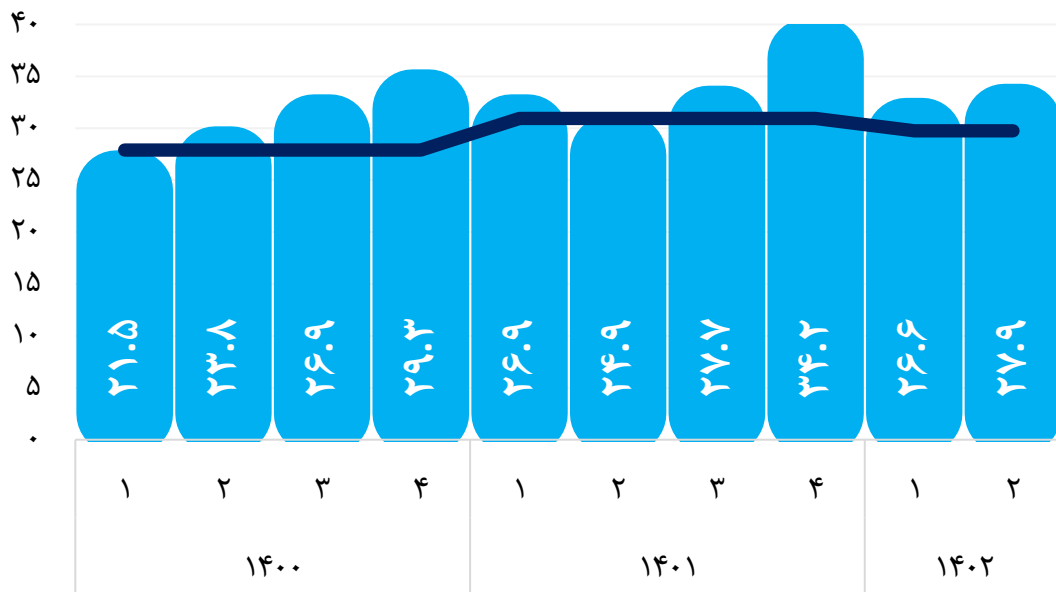
توضیحات: خطوط آبی و سبز به ترتیب تغییرات سه‌ماهه و سالانه را نمایش می‌دهند. مقصود از تغییر سالانه و سه‌ماهه تغییر مقدار سه‌ماهه مورد ارزیابی به ترتیب نسبت به بازه مشابه سال گذشته و سه‌ماهه پیشین است. بخش‌ها از بالا به پایین به ترتیب عبارتند از کشاورزی و غذا، پوشاک، فرآورده‌های شیمیایی، تجهیزات ارتباطی، انرژی، ماشین‌آلات، فلزات، مواد معدنی، تجهیزات اداری، دیگر صنایع تولیدی، دارو، ابزارآلات دقیق، وسایل نقلیه جاده‌ای، منسوجات و تجهیزات ترابری.

منبع: آنکتاد

با توجه به نمودار ۳ روند تجارت جهانی در یک سال منتهی به سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۳ در بیشتر

بخش‌ها^۳ منفی بوده است. آمارهای سالانه نشان می‌دهند که این افت عمدتاً از کاهش تجارت بخش تجهیزات ارتباطی و اداری و همچنین افت تجارت در بخش منسوجات و پوشاک ایجاد شده است. با این حال روند مثبت تجارت در بخش‌های وسائل نقلیه جاده‌ای و تجهیزات ترابری سبب شده که تجارت جهانی کمتر افت کند. در مقیاس تغییرات سه‌ماهه نسبت به دوره مشابه سال گذشته بیشتر بخش‌ها با افت تجارت روبه‌رو بوده‌اند؛ گرچه بخش‌های پوشاک، تجهیزات اداری و ارتباطی توانسته‌اند بخشی از تجارت خود را در سه‌ماهه سوم بازیابند. در سوی دیگر روندهای تجارت در بخش کشاورزی و غذا، منسوجات، فلزات و مواد معدنی در سه‌ماهه سوم همچنان منفی مانده‌اند. نکته شایان توجه دیگر این که بخش‌های تجهیزات ترابری و وسائل نقلیه جاده‌ای که رشد سالانه مثبت را تجربه کرده‌اند، در این سه‌ماهه نسبت به سه‌ماهه گذشته با افت روبه‌رو شده‌اند.

ایران

میانگین سال (خط سیاه) / مجموع تجارت خارجی فصلی (ستون‌های آبی)

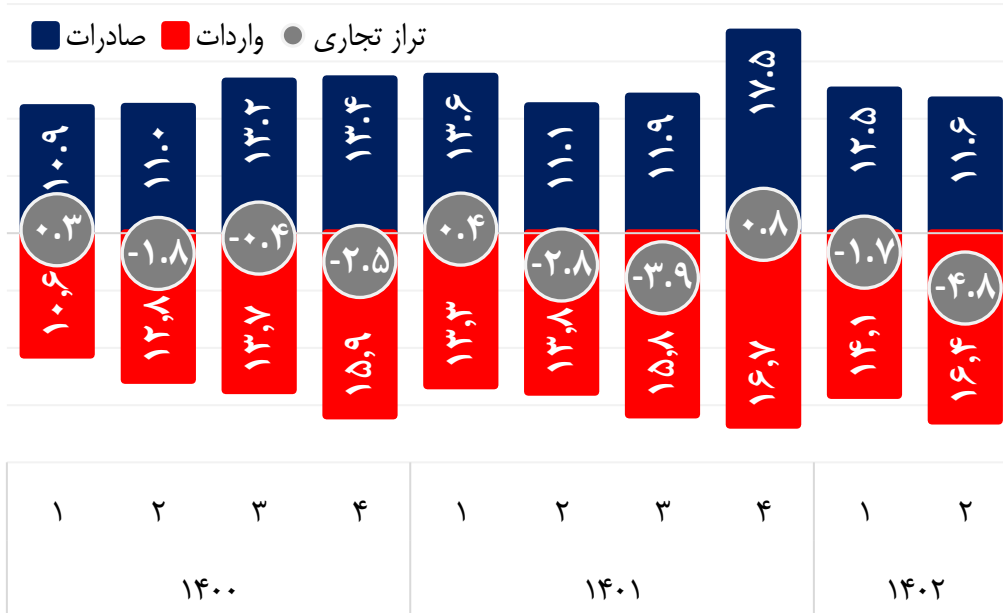
نمودار ۴: ارزش فصلی تجارت خارجی ایران (میلیارد دلار، بدون احتساب نفت و خدمات)

توضیحات: مقصود از تجارت مجموع ارزش مطلق صادرات و واردات گمرکی کشور است. ارزش صادرات نفت و خدمات در این نمودار لحاظ نشده است. - منبع: گمرک ج.ا.ا.

با توجه به نمودار ۴ حجم تجارت خارجی کشور در تابستان ۱۴۰۲ با ۴/۸٪ رشد نسبت به بهار امسال به ارزش ۲۷/۹ میلیارد دلار رسیده که این رقم نسبت به مدت مشابه آن در سال ۱۴۰۱ بیش از ۱۲٪

³ Sectors

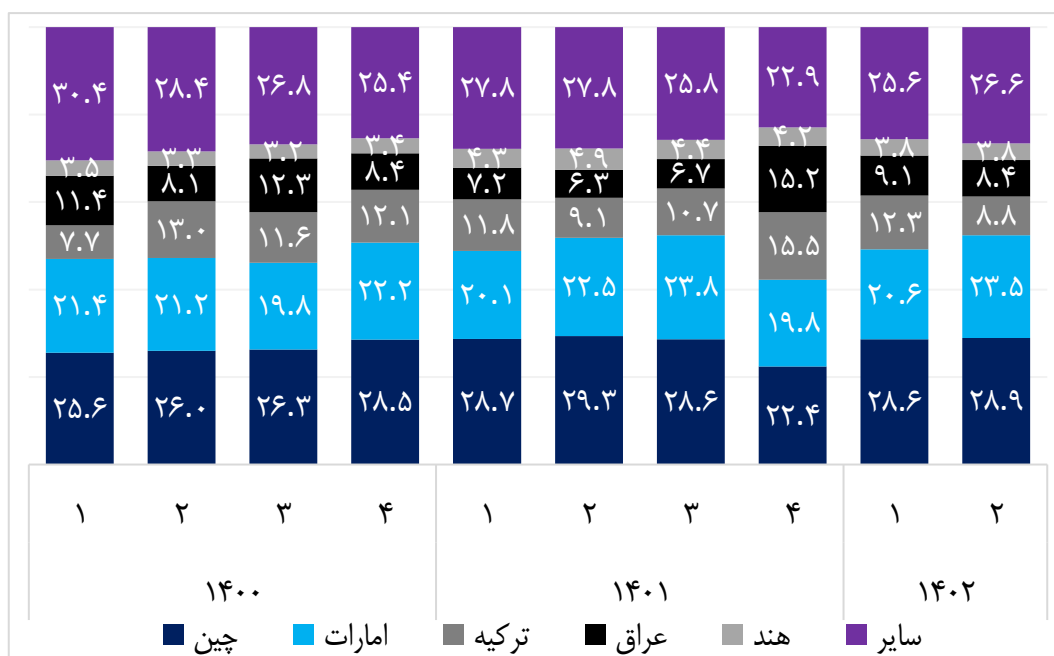
رشد نموده است. میانگین تجارت در دو فصل نخست امسال برابر ۲۷/۲۵ میلیارد دلار است که نسبت به میانگین دو فصل نخست سال گذشته رشد بیش از ۶٪ را نشان می‌دهد. در صورت تداوم این روند می‌توان انتظار داشت که تجارت اقتصاد ایران رشد حداقل بالای ۵٪ را در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال گذشته تجربه کند.

نمودار ۵: ارزش فصلی صادرات، واردات و تراز تجاری اقتصاد کشور (میلیارد دلار، بدون احتساب نفت و خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

بررسی اجزای تجارت کشور بر پایه نمودار ۵ نشان می‌دهد که رشد تجارت در تابستان امسال نسبت به بهار ناشی از رشد بیش از ۱۶ درصدی واردات بوده، در حالی که در همین بازه صادرات کشور با افت بیش از ۷٪ روبه‌رو بوده است. از سوی دیگر می‌توان مشاهده کرد که در بیشتر فصل‌های منتهی به تابستان ۱۴۰۲ واردات سهم بزرگتری از تجارت اقتصاد ایران را دربرگرفته است. این موضوع سبب شده که اقتصاد در بیشتر فصل‌ها با کسری تجاری روبه‌رو باشد. حتی در فصل‌هایی که تراز تجاری مثبت بوده، مانند بهار ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱، اندازه ارقام تراز تجاری مثبت در مقایسه با اندازه ارقام تراز تجاری منفی به مراتب کوچکتر بوده‌اند؛ به سخن دیگر در اجزای تجارت اقتصاد ایران از آغاز سال ۱۴۰۰ تا پایان تابستان ۱۴۰۲ کفه ترازو به سمت واردات سنگینی بسیار بیشتری کرده است. این موضوع به طور کلی نشان می‌دهد که اقتصاد ایران در سه سال گذشته در صادرات توفیق کمی داشته است.

بر پایه نمودار ۶ پنج شریک بزرگ تجاری کشور در هر فصل از بهار ۱۴۰۰ کشورهای چین^۴، امارات، ترکیه، عراق و هند بوده‌اند که سهم این کشورها از تجارت با ایران به جز بهار ۱۴۰۰ بیش از ۷۰٪ بوده است. با توجه به نمودار ۶ با گذر از بهار به تابستان امسال سهم امارات از تجارت ایران ۳٪ افزایش یافته که آغاز این روند به زمستان سال ۱۴۰۱ بازمی‌گردد. در مقابل سهم ترکیه از تجارت کشور با گذر از بهار به تابستان بیش از ۳٪ کاهش می‌یابد که این روند نیز از زمستان ۱۴۰۱ آغاز می‌شود. همانند ترکیه تجارت با عراق هم روندی کاهنده را تجربه کرده است؛ در حالی که با گذر از زمستان ۱۴۰۱ به بهار امسال سهم عراق از تجارت کشور با افت ۶٪ روبه‌رو شد اما این روند با ورود به تابستان ۱۴۰۲ کندتر شده و سهم این کشور از تجارت با ایران در سطح ۸/۴٪ باقی می‌ماند.

نمودار ۶: سهم کشورها (%) از تجارت فصلی ایران (بدون احتساب نفت و خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

۴- تراز پرداخت‌ها

تراز پرداخت‌ها یا تراز پرداخت‌های بین‌المللی صورتی از همه تراکنش‌هایی است که آحاد اقتصادی یک کشور با دیگر کشورهای جهان در بازه معینی مانند یک فصل یا یک سال داشته‌اند. این صورت پرداخت چکیده‌ای است از همه تراکنش‌هایی که شهروندان، شرکت‌ها و نهادهای دولتی یک کشور با

^۴ در گزارش مقصود از چین جمهوری خلق چین است و دربرگیرنده مناطق هنگ‌کنگ و ماکائو نمی‌شود.

^۵ Balance of payments

شهروندان، شرکت‌ها و نهادهای دولتی دیگر کشورها داشته‌اند. تراز پرداخت‌ها دو حساب جاری^۶ و حساب سرمایه^۷ را به همراه بخشی تحت عنوان اشتباهات آماری دربرمی‌گیرد.

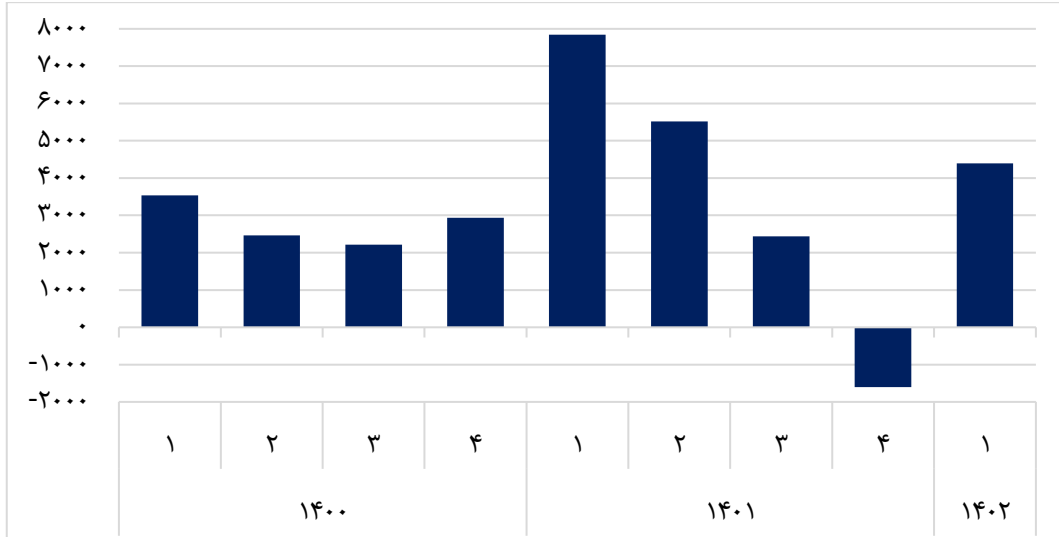
حساب جاری یک اقتصاد دربرگیرنده دریافتی‌ها و پرداختی‌های مرتبط به صادرات و واردات کالا و خدمات، پرداختی‌ها به سرمایه‌گذاران خارجی، دریافتی‌های ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی و پرداخت‌های انتقالی‌ای مانند کمک‌های خارجی به یک کشور دیگر است که این موارد به ترتیب در حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری آورده می‌شوند. مازاد حساب جاری بدین معناست که کشور به طور خالص صادرکننده کالا و خدمات است، در حالی که کسری حساب جاری نشان از واردکننده خالص آن اقتصاد است. حساب سرمایه خالص جریان سرمایه به درون اقتصاد یک کشور را در یک بازه معین نشان می‌دهد.

مازاد حساب سرمایه یک کشور بدین معناست که پول به آن اقتصاد وارد می‌شود. این بدین معناست که خالص جریان سرمایه به این کشور مثبت است که به معنای افزایش دارایی‌های خارجی در این اقتصاد است. در سوی دیگر اقتصادی قرار دارد که با مازاد حساب جاری روبه‌رو است و این کسری حساب سرمایه را در پی دارد.

حساب سرمایه به دو حساب جزئی‌تر حساب سرمایه و حساب مالی دسته‌بندی می‌شود. حساب مالی افزایش یا کاهش تملک خارجی دارایی‌ها در اقتصاد را اندازه می‌گیرد. این دارایی‌ها می‌تواند به مالکیت شهروندان، کسب‌وکارها، دولت‌ها و بانک‌های مرکزی خارجی درآمد و می‌توانند به صورت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، اوراق قرضه و سهام، طلا و ذخایر ارز خارجی باشند. حساب سرمایه تراکنش‌های مالی را اندازه می‌گیرد که اثری بر درآمد، تولید یا پس‌انداز ندارند؛ مانند پرداخت‌های انتقالی بین‌المللی حق حفاری و حق تألیف.

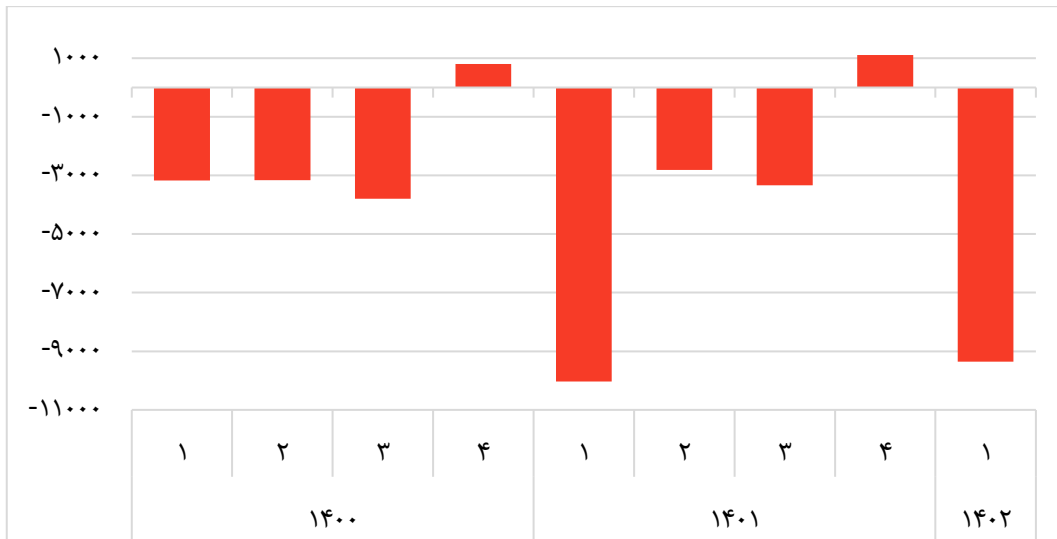
⁶ Current account

⁷ Capital account

نمودار ۷: حساب جاری فصلی اقتصاد ایران (میلیون دلار)
منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

بر پایه نمودار ۷ حساب جاری ایران در بهار ۱۴۰۲ به رقم ۴/۴ میلیارد دلار رسیده، در حالی که در فصل پیش از آن این حساب با کسری ۱/۶ میلیارد دلاری روبه‌رو بوده است. همان گونه که پیشتر گفته شد تراز تجاری غیرنفتی ایران در بیشتر فصل‌ها منفی بوده است. از سوی دیگر باید در نظر داشت که بخش اصلی حساب جاری ایران را دریافتی‌ها و پرداختی‌های مرتبط به صادرات و واردات دربرمی‌گیرد، بنابراین می‌توان گفت علت مزاد حساب جاری ایران در بیشتر فصل‌ها ناشی از درآمدهای صادراتی نفت است که کسری تراز تجاری غیرنفتی را پوشش می‌دهد. با این حال با این که کسری تراز تجاری غیرنفتی در زمستان ۱۴۰۱ مثبت بوده، این موضوع نشان می‌دهد اجزای دیگر حساب جاری مانند حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری منفی بوده‌اند.

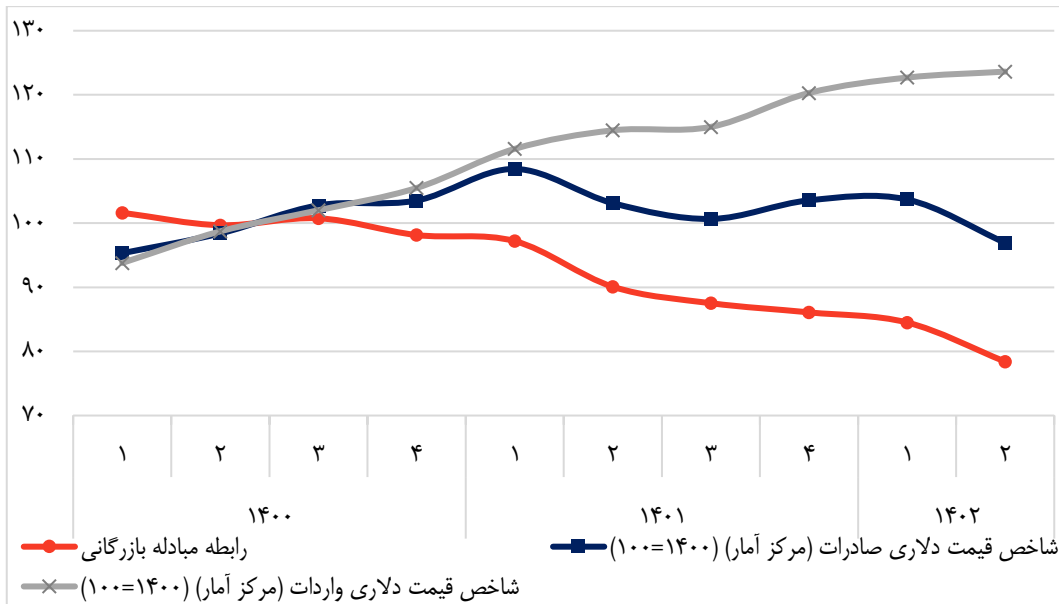

نمودار ۸: حساب سرمایه فصلی کشور (میلیون دلار)
منبع: بانک مرکزی ج.ا.ا.

با توجه به نمودار ۸ حساب سرمایه کشور در بهار ۱۴۰۲ با کسری ۹/۳ میلیارد دلار روبه‌روست. این موضوع نشان می‌دهد که اقتصاد کشور در این بازه به طور خالص خروج سرمایه را تجربه کرده است؛ امری که در بیشتر فصل‌های منتهی به بهار ۱۴۰۱ دیده می‌شود. همان‌گونه که پیشتر گفته شد، کسری پایدار حساب سرمایه در اقتصاد ایران نشان از خروج مداوم سرمایه از اقتصاد کشور است که همراه با خود تقاضای ارزهای خارجی را نیز به همراه دارد. این موضوع می‌تواند نشانه‌ای از شرایط نامناسب سرمایه‌گذاری در داخل کشور باشد که سبب شده جریان سرمایه به سوی اقتصادهای دیگر به غیر از اقتصاد داخل سرازیر شود. کسری حساب سرمایه متقابلاً بدین معنا نیز هست که تملک دارایی‌های داخل اقتصاد از سوی آحاد اقتصادی خارجی اندک است که نشان از شرایط نامناسب اقتصاد ایران برای سرمایه‌گذاری خارجی است.

۵- رابطه مبادله بازرگانی

رابطه مبادله بازرگانی نشان می‌دهد که نسبت ارزش یک واحد صادرات از یک اقتصاد به یک واحد از واردات آن کشور به طور میانگین چقدر است؛ به سخن دیگر مقادیر پایین رابطه مبادله نشان از ارزانی نسبی صادرات کشور به واردات آن دارد. این نسبت می‌تواند از این بابت اهمیت داشته باشد که در صورت افت شدید رابطه مبادله افزایش شدید مقدار صادرات نیز نمی‌تواند مانع از کسری تجاری شود. در واقع کاهش شدید رابطه مبادله به صورت پایدار می‌تواند نشانه‌ای از ضرورت تغییر سبب صادراتی یک کشور باشد. به‌علاوه این مسئله به معنای پیشی‌گرفتن تقاضا از عرضه در بازار ارز به علت گران‌تر شدن کالاهای وارداتی نسبت به صادرات است.

نمودار ۹: روند شاخص قیمت دلاری صادرات و واردات و رابطه مبادله بازرگانی ایران

توضیحات: شاخص قیمت دلاری بدون احتساب نفت و خدمات محاسبه می‌شود. - منبع: مرکز آمار ایران

چنان که در نمودار ۹ آشکار است رابطه مبادله بازرگانی اقتصاد از آغاز ۱۴۰۰ همواره در حال کاهش بوده است و در تابستان ۱۴۰۲ به رقم ۷۸٪ رسیده است؛ این رقم بدین معناست که اگر یک واحد از سبد وارداتی کشور در تابستان ۱۴۰۲ صد دلار آب بخورد، در مقابل یک واحد از سبد صادراتی ۷۸ دلار ارزش داشته است. این موضوع ناشی از افزایش شاخص قیمت دلاری واردات از یک سو و ثبات نسبی شاخص قیمت دلاری صادرات و سپس کاهش آن در این بازه بوده است. شاخص قیمت دلاری صادرات و واردات میانگینی از قیمت‌های سبد صادراتی و وارداتی یک کشور است که ضرایب قیمت‌ها بستگی به سهم آن کالا از سبد صادراتی و وارداتی دارد. سبد صادراتی ایران عمدتاً کالاهای اولیه را دربرمی‌گیرد، در حالی که بخش بزرگی از سبد وارداتی کشور کالاهای واسطه‌ای و مصرفی است که نشان می‌دهد به طور نسبی کالاهای صادراتی ایران به کالاهای وارداتی ایران ارزان‌تر است.

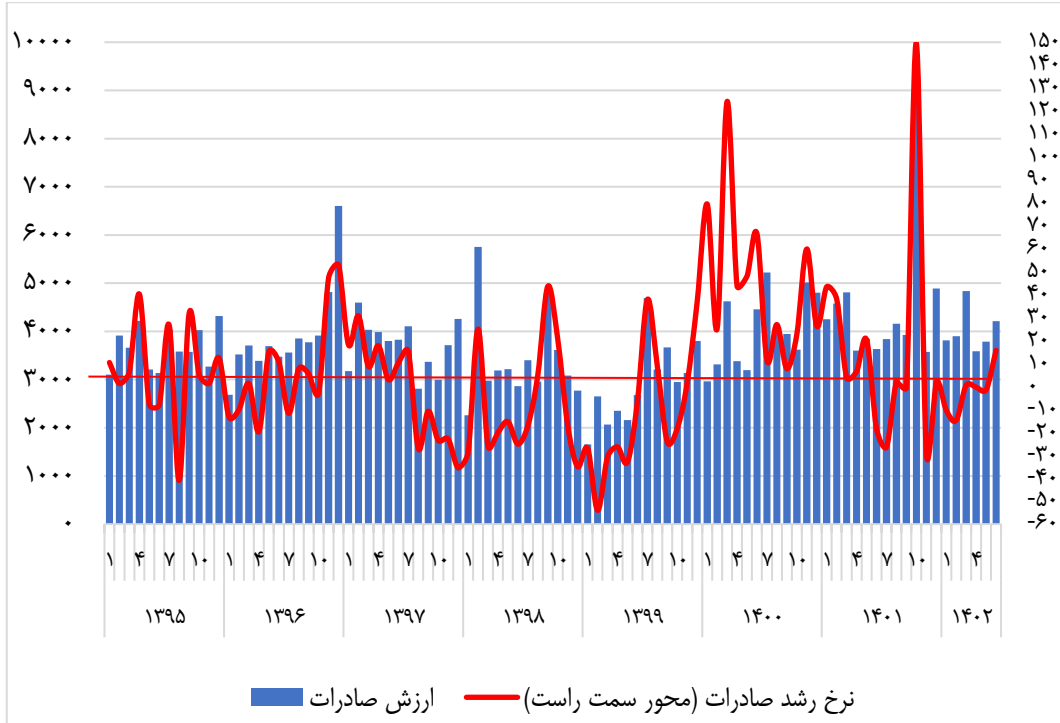
۶- پیامدهای تحریم

در نیمه اردیبهشت سال ۱۳۹۷ ایالات متحده آمریکا به طور رسمی از برجام خارج شد. پس از روی کار آمدن دولتی دمکرات در این کشور تلاش‌هایی برای احیای این توافق صورت گرفته که هنوز ناکام مانده‌اند. در مجموع اقتصاد ایران، به ویژه تجارت خارجی کشور، از سال ۱۳۸۹ که تحریم‌های هسته‌ای در چندین مرحله شدت گرفتند و پس از آن انعقاد برجام در تیرماه ۱۳۹۴ و در ادامه خروج یک‌سویه آمریکا از آن تا به امروز تحت تأثیر دگرگونی‌های نظام تحریم‌های اقتصادی بوده و همچنان چشم‌اندازی برای این اثرپذیری قابل تصور است. از این رو ضرورت دارد که پیامدهای اعمال تحریم‌های اقتصادی بر تجارت کشور نیز مورد ارزیابی قرار گیرد.

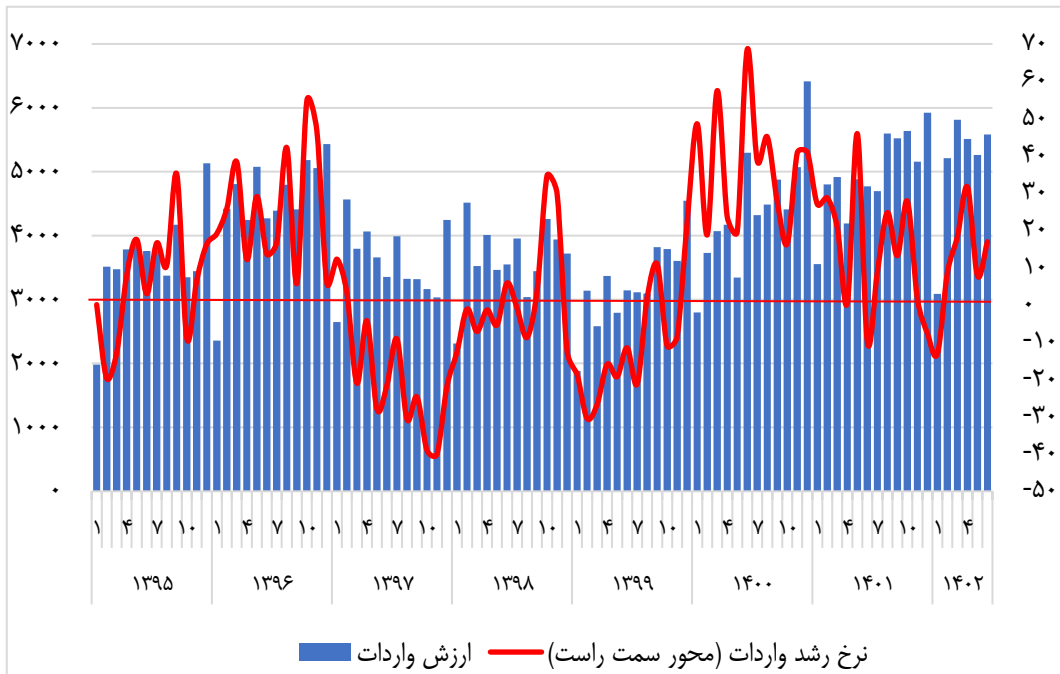
بر پایه نمودار ۱۰ روند تغییرات ماهانه صادرات غیرنفتی کشور از اسفندماه ۱۳۹۶ که به اوج

خود می‌رسد، روندی نزولی به خود می‌گیرد. این روند نزولی رشد در مهرماه ۱۳۹۷، پنج‌ماه پس از خروج آمریکا از برجام، از رشد به افت بدل می‌شود و این نرخ منفی تغییرات تا یک سال پس از آن یعنی مهرماه ۱۳۹۸، به جز اردیبهشت ۱۳۹۸، باقی می‌ماند. در بازه مورد ارزیابی نمودار، ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲، این بازه طولانی‌ترین بازه زمانی با رشد منفی صادراتی به شمار می‌آید. حتی در بازه همه‌گیری که از اسفندماه ۱۳۹۸ آغاز می‌شود، روند افت صادرات ماهانه کشور تا شهریورماه سال آینده، ۱۳۹۹ باقی می‌ماند و پس از آن روند رشد صادرات آغاز می‌شود. حجم صادرات در بازه یادشده، مهرماه ۱۳۹۷ تا مهر ۱۳۹۸، نسبت به دوره یک‌ساله پیش از آن کاهش ۱۶ درصدی را تجربه می‌کند؛ کاهش شدیدی که می‌توان یکی از مؤلفه‌های اثرگذار در آن را شدت گرفتن تحریم‌ها علیه ایران دانست.

پیرامون روند واردات کشور نیز الگوی مشابهی دیده می‌شود. با توجه به نمودار ۱۱ روند رشد نزولی واردات ماهانه کشور از بهمن‌ماه ۱۳۹۶ آغاز می‌شود و با فرارسیدن اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۷ رشد واردات کشور به افت بدل شده و نرخ منفی تغییرات واردات ماهانه کشور تا آبان‌ماه ۱۳۹۸ باقی می‌ماند. همانند صادرات در بازه مورد ارزیابی نمودار، ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۲، این بازه طولانی‌ترین بازه زمانی با رشد منفی واردات به شمار می‌آید. حتی در بازه همه‌گیری که از اسفندماه ۱۳۹۸ آغاز می‌شود، روند افت واردات ماهانه کشور تا آبان‌ماه سال آینده، ۱۳۹۹، باقی می‌ماند و پس از آن روند رشد آغاز می‌شود. حجم واردات در بازه یادشده، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۷ تا آبان ۱۳۹۸، نسبت به دوره مشابه پیش از آن، اردیبهشت ۱۳۹۶ تا آبان ۱۳۹۷، کاهش ۲۰ درصدی را تجربه می‌کند. تفاوت شایان توجه پیرامون اثرگذاری تحریم بر صادرات و واردات کشور را می‌توان در دو موضوع جست؛ نخست این که به نظر می‌رسد واردات کشور زودتر واکنش خود را به اعمال تحریم‌ها آغاز می‌کند و در نتیجه بازه اثرپذیری آن نسبت به صادرات بیشتر است و دیگر این که شدت اثرپذیری آن نسبت به صادرات بیشتر است.

نمودار ۱۰: ارزش صادرات ماهانه کشور (میلیون دلار، بدون احتساب نفت و خدمات)
توضیحات: نرخ رشد تغییرات هر ماه را نسبت به ماه مشابه در سال گذشته آن می‌سنجد. منبع: گمرک ج.ا.ا.

نمودار ۱۱: ارزش واردات ماهانه کشور (میلیون دلار، بدون احتساب خدمات)
توضیحات: نرخ رشد تغییرات هر ماه را نسبت به ماه مشابه در سال گذشته آن می‌سنجد. منبع: گمرک ج.ا.ا.

بخش دو

صادرات

این بخش از گزارش به بررسی صادرات کالای اقتصاد ایران می‌پردازد. در آغاز نمایی کلی از صادرات کالای کشور در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و بزرگترین مقاصد صادراتی کشور شناسایی می‌شود. در ادامه به پیامدهای نوسانات نرخ ارز بر صادرات پرداخته خواهد شد. سپس صادرات ایران از نگاه بخش‌های اقتصادی مورد ارزیابی قرار گرفته و پیرامون سهم این بخش‌ها در صادرات به بزرگترین مقاصد صادراتی بحث می‌شود. گزارش در ادامه به بررسی سهم گروه‌های کالایی از دیدگاه مشارکتشان در روند تولید و فناوری ساخت آن در سبد صادراتی کشور می‌پردازد و در پایان فرصت‌های بالقوه صادراتی کشور معرفی می‌شوند.

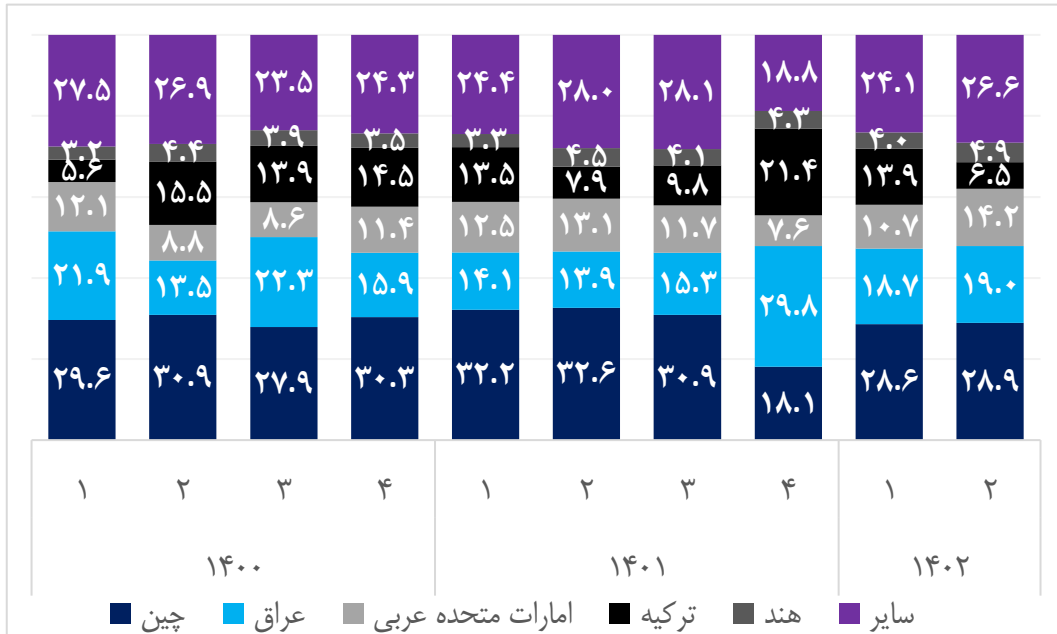
نمای کلی

نمودار ۱۲: ارزش فصلی صادرات ایران (میلیون دلار، بدون احتساب نفت و خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

با توجه به نمودار ۱۲ ارزش صادرات غیرنفتی ایران در تابستان ۱۴۰۲ به رقم ۱۱/۶ میلیارد دلار رسیده که نسبت به فصل مشابه سال گذشته رشد ۴/۵ درصد و نسبت به فصل گذشته افت ۷ درصد را تجربه کرده است. میانگین صادرات کشور در دو فصل نخست نسبت به سال گذشته با ۱/۷٪ افت همراه بوده که بخش عمده این افت از کاهش ۹٪ صادرات در بهار امسال نسبت به سال گذشته ناشی می‌شود.

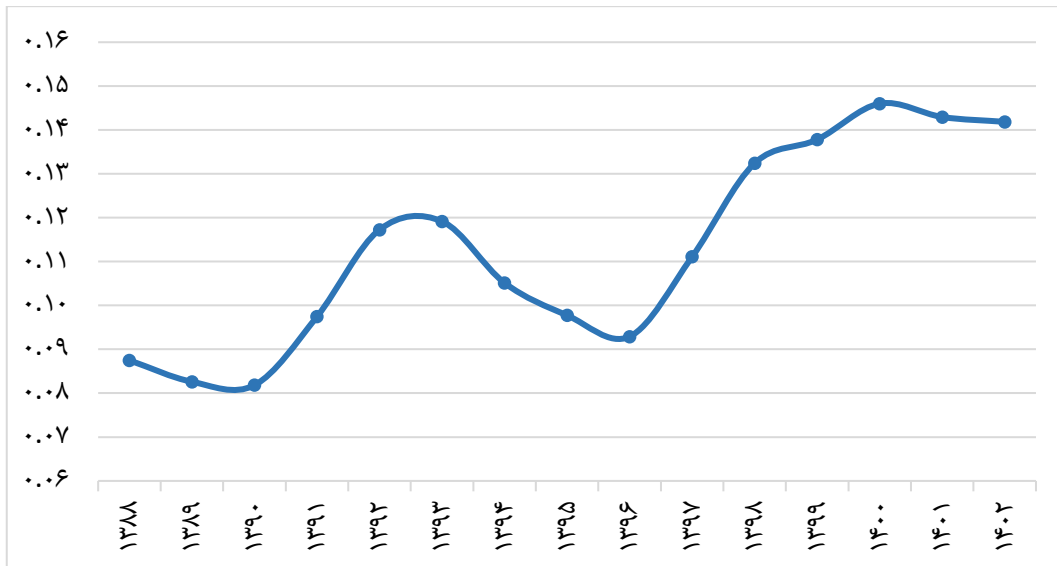
۷- مقاصد صادراتی

نمودار ۱۳: سهم فصلی (%) مقاصد صادراتی از ارزش صادرات غیرنفتی ایران
منبع: گمرک ج.ا.ا.

بر پایه نمودار ۱۳ بزرگترین مقصدهای صادراتی ایران در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ کشورهای چین، عراق، امارات، ترکیه و هند بوده‌اند که در مجموع همواره بیش از ۷۰٪ از ارزش صادرات اقتصاد ایران را به خود اختصاص داده‌اند. در این میان چین با سهمی میان ۲۷ تا ۳۳ درصد همواره، به جز زمستان ۱۴۰۱، بزرگترین مقصد صادراتی کشور به شمار می‌آمده و پس از آن عراق با سهم میان ۱۳ تا ۲۳ درصد در جایگاه دوم مقصدهای صادراتی قرار می‌گیرد. در مجموع می‌توان گفت صادرات ایران به مقاصد کم‌شماری محدود است. بررسی روند تمرکز صادرات کشور با توجه به نمودار ۱۴ نشان می‌دهد که شاخص تمرکز^۱ مقاصد صادراتی غیرنفتی ایران در گذر سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ رو به افزایش بوده و با رشد پنج درصدی به ۱۴٪ رسیده است. این رشد در سال ۱۴۰۰ متوقف شده و کاهش اندکی را در بازه ۱۴۰۰ به ۱۴۰۱ تجربه نموده است. در رشد شاخص تمرکز صادراتی مربوط به بازه ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ می‌توان رد پای تحریم‌ها را مشاهده کرد؛ در حالی که در بازه ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۶ این شاخص در حال کاهش است، با قوت گرفتن شایعات پیرامون خروج آمریکا از برجام این شاخص روند وارونه‌ای را در پیش می‌گیرد.

^۱ در گزارش مقصود از شاخص تمرکز همان شاخص هرfindahl (Herfindahl Index) است که از مجموع مجذور سهم‌ها به دست می‌آید و هر چه به یک نزدیک‌تر باشد، به معنای تمرکز بیشتر است.

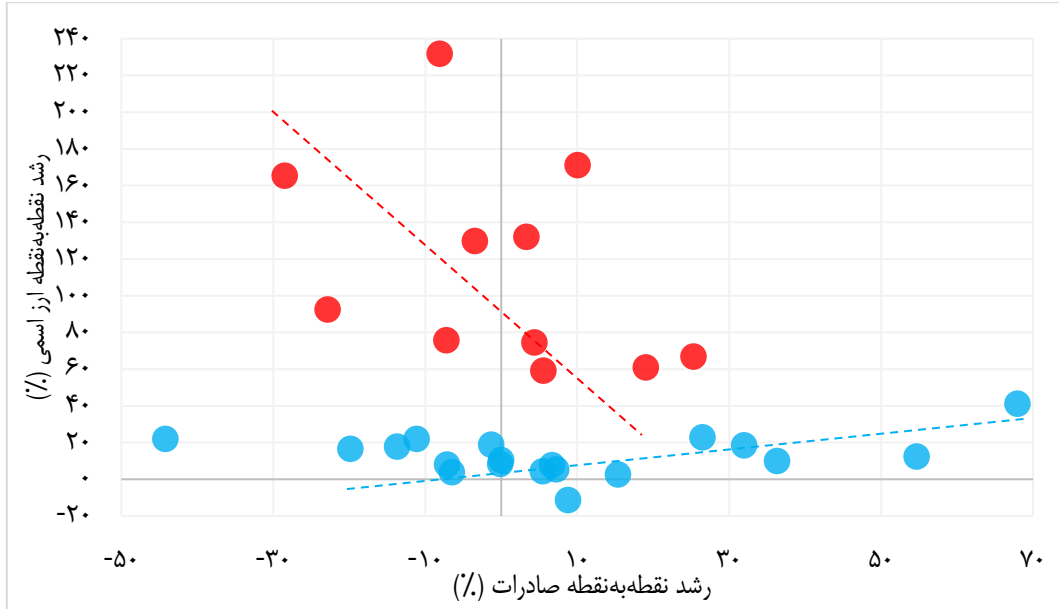

نمودار ۱۴: شاخص تمرکز مقاصد صادرات غیرنفتی ایران
منبع: گمرک ج.ا.ا.

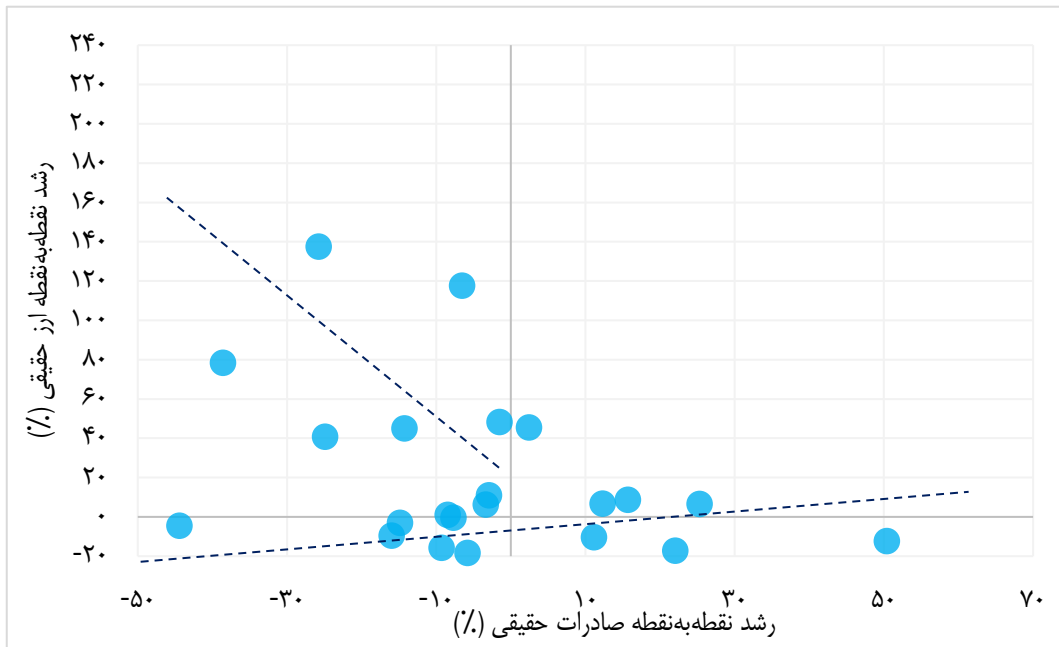
۸- نوسانات نرخ ارز

یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران را می‌توان نوسانات شدید و پایدار نرخ ارز دانست. این موضوع سبب می‌شود که مزیت صادرات و واردات کالاهای داخلی به علت تغییر بهایشان نسبت به همتای خارجی تغییر نماید. از این رو ضرورت دارد که به پیامدهای این موضوع بر تجارت خارجی کشور توجه شود.

بر پایه نمودار ۱۵ می‌توان گفت تغییرات نقطه‌به‌نقطه صادرات فصلی، تا آستانه‌ای از نوسانات نرخ ارز، با نوسانات ارزی هم‌سو است. بدین معنا که تا هنگامی که بازه نوسانات نقطه‌به‌نقطه نرخ ارز از ۲۰٪ - تا ۴۰٪ نوسان می‌کند، صادرات نیز متناسباً رشد می‌کند (نقاط آبی). اما در بازه‌های بزرگتر الگوی همسویی به ناهمسویی تغییر می‌کند (نقاط قرمز) که این موضوع را می‌توان نشانه‌ای از پیامدهای بی‌ثباتی شدید اقتصاد کلان دانست که بروزی از آن در نوسانات شدید ارز دیده می‌شود. به سخن دیگر هنگامی که ارز جهش‌های شدیدی را تجربه می‌کند، دیگر متغیرهای اقتصاد کلان نیز در ثبات مناسبی قرار ندارند و شرایط برای رشد تولید و متعاقباً صادرات نابه‌سامان است، از این رو در این هنگامه‌ها همراه با جهش ارزی کاهش صادرات رقم می‌خورد. با تغییر مقادیر صادرات و نرخ ارز از اسمی به حقیقی، چنان که نمودار ۱۶ نشان می‌دهد، همچنان همان الگو قابل مشاهده است. رشدهای شدید نرخ ارز حقیقی با کاهش صادرات حقیقی همراه است و در بازه‌های کوچکتر رشد نرخ ارز حقیقی، ۲۰٪ - تا ۲۰٪، صادرات حقیقی رفتاری همسو با تغییرات نرخ ارز از خود نشان می‌دهد.

نمودار ۱۵: همبستگی نرخ رشد صادرات غیرنفتی فصلی با نرخ رشد ارزش اسمی بازه ۱۳۹۵ تا تابستان ۱۴۰۲
توضیحات: نرخ‌های رشد نقطه به نقطه تغییر هر فصل را نسبت به فصل مشابه در سال گذشته می‌سنجد. مقصود از نرخ ارز، نرخ اسمی بازار غیررسمی است. - منبع: گمرک ج.ا.ا. و اتحادیه طلا

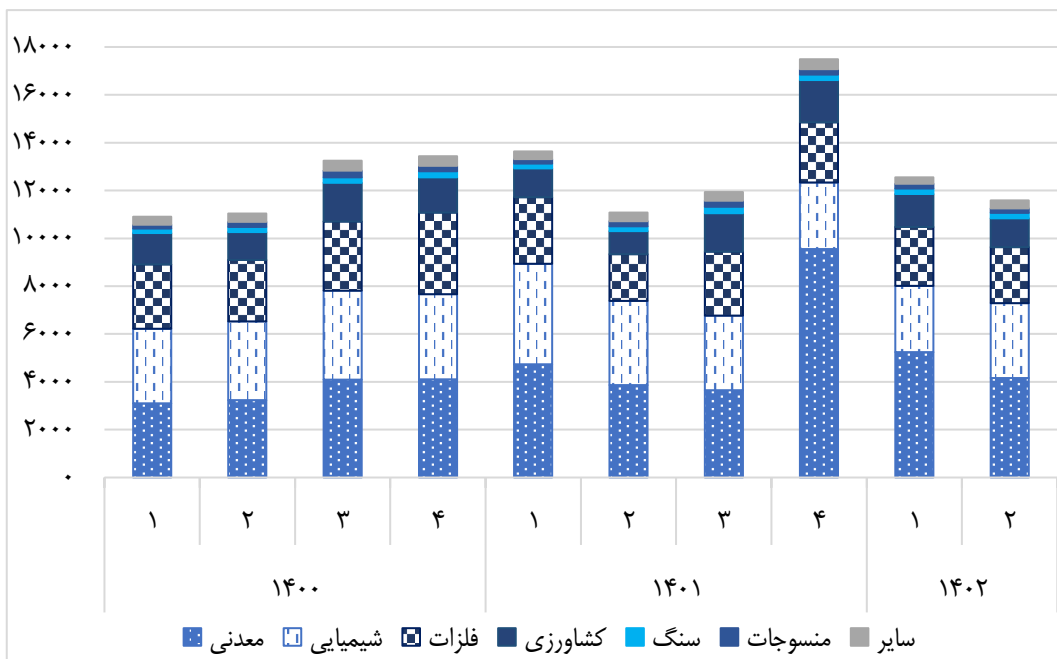

نمودار ۱۶: همبستگی نرخ رشد صادرات حقیقی غیرنفتی فصلی با نرخ رشد ارزش حقیقی بازه ۱۳۹۵ تا تابستان ۱۴۰۲
توضیحات: نرخ‌های رشد نقطه به نقطه تغییر هر فصل را نسبت به فصل مشابه در سال گذشته می‌سنجد. مقصود از نرخ ارز، نرخ اسمی بازار غیررسمی است. برای تبدیل نرخ ارز اسمی به حقیقی از شاخص قیمت مصرف‌کننده یاری گرفته شده و برای تبدیل مقادیر صادرات اسمی به مقادیر حقیقی آن نیز شاخص قیمت دلاری صادرات به کار گرفته شده است. -

منبع: گمرک ج.ا.ا.، اتحادیه طلا و مرکز آمار ایران

از نگاه بخشی

صادرات ایران از نگاه بخش‌های اقتصادی را می‌توان به هشت گروه معدنی، شیمیایی، فلزات، کشاورزی، سنگ، منسوجات، ماشین‌آلات و الکترونیکی دسته‌بندی نمود که در مجموع ۹۹٪ از ارزش صادرات غیرنفتی ایران را در شش ماهه نخست امسال رقم زده‌اند. با توجه به نمودار ۱۷ بخش معدنی به همراه بخش شیمیایی بزرگترین سهم را از صادرات کالای کشور در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ داشته‌اند. بخش معدنی و شیمیایی در شش ماهه نخست امسال بیش از ۶۳٪ ارزش صادرات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. یک نکته شایان توجه کاهش ۴۶٪ ارزش صادرات بخش معدنی در گذر از زمستان ۱۴۰۱ به بهار ۱۴۰۲ است که یکی از عوامل اصلی کاهش صادرات غیرنفتی کشور در این بازه به شمار می‌آید. البته موضوعی که باید مورد توجه قرار گیرد رشد بی‌سابقه این بخش از صادرات در گذر از پاییز ۱۴۰۱ به زمستان است که افزایش بیش از ۱۶۰٪ را تجربه می‌کند و پس از این جهش دوباره به مقادیر متعارف خود از صادرات بازمی‌گردد. علت این رشد اظهار یک‌باره مقادیر بالایی از صادرات گاز مایع در این فصل بوده که احتمالاً صادرات آن در فصل‌های پیشین انجام شده باشد.

نمودار ۱۷: ارزش بخش‌های اقتصاد از صادرات غیرنفتی ایران (میلیون دلار)

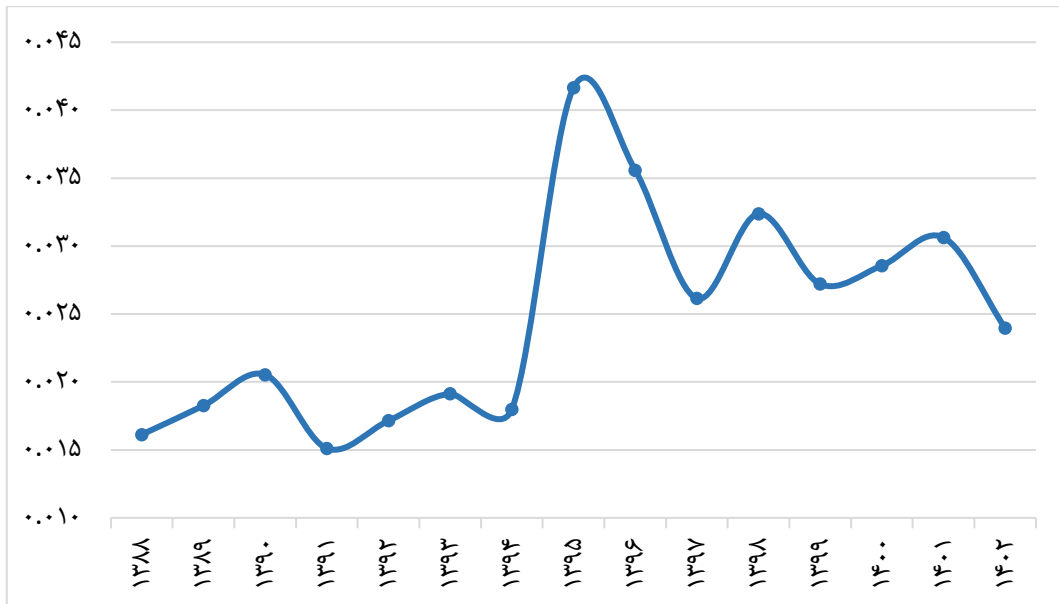
منبع: گمرک ج.ا.ا.

ارزیابی صادرات بخشی ایران از جنبه تمرکز آن روند پرافت‌وخیز اما در مجموع فزاینده‌ای را نشان

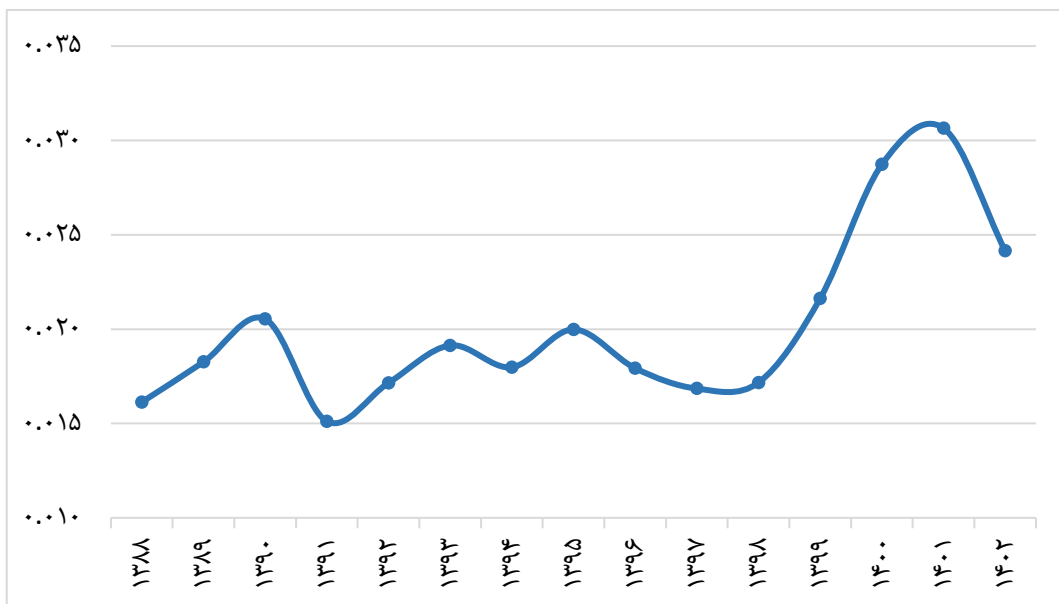

می‌دهد. بر پایه نمودار ۱۸ شاخص تمرکز^۹ صادرات بخشی ایران در بازه دهه ۹۰ حدوداً دو برابر شده؛ از ۱/۵٪ در سال ۱۳۹۱ به حدود ۳٪ در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰. جهش مربوط به سال ۱۳۹۵ مربوط به افزوده شدن داده‌های صادرات میعانات گازی به اطلاعات گمرک است که با توجه به ارزش بالای آن باعث رشد شدید شاخص تمرکز در سال‌های پس از ۱۳۹۴ می‌شود. نمودار ۱۹ همان شاخص تمرکز را با حذف داده میعانات گازی از صادرات غیرنفتی کشور نشان می‌دهد. چنان‌که انتظار می‌رود با حذف این داده از ارقام صادراتی جهش مربوط به سال ۱۳۹۵ حذف شده و نمودار شاخص تمرکز روند باثبات‌تری به خود می‌گیرد. اما آنچه که شایان توجه است رشد شدید این شاخص در بازه ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۱ است که می‌توان آن را به پیامدهای بازگشت تحریم‌ها نسبت داد؛ بدین گونه که با افزایش تحریم‌ها امکان صادرات کالاها ناشی از بالاتر رفتن هزینه‌های معاملات بین‌المللی دشوارتر شده و از این رو تنوع صادرات بخشی کشور کاهش می‌یابد. البته به نظر می‌رسد با ورود به سال ۱۴۰۲ این شاخص رو به کاهش گذاشته اما با توجه به این که داده‌های صادراتی این سال تنها نیمه نخست سال را دربرمی‌گیرد و از سوی دیگر روند صادراتی بخش‌های مختلف کشور الگوهای فصلی و ماهانه مربوط به خود را دارند، برای مقایسه منطقی‌تر ضرورت دارد که داده‌های صادراتی نیمه دوم سال نیز در محاسبه شاخص این سال لحاظ شود.

^۹ برای محاسبه شاخص تمرکز صادرات/واردات بخشی از سهم کدهای ۶رقمی تعرفه از ارزش صادرات/واردات کشور یاری گرفته شده است.

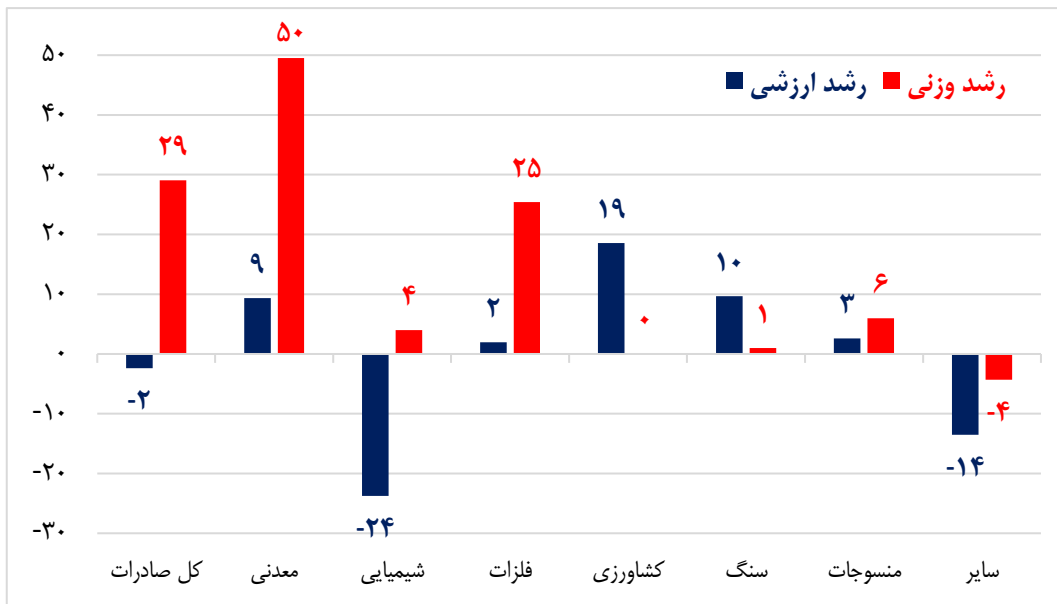
نمودار ۱۸: شاخص تمرکز بخش‌ها در سبد صادراتی غیرنفتی ایران
منبع: گمرک ج.ا.ا.

نمودار ۱۹: شاخص تمرکز بخش‌ها در سبد صادراتی غیرنفتی ایران (با حذف میعانات گازی)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

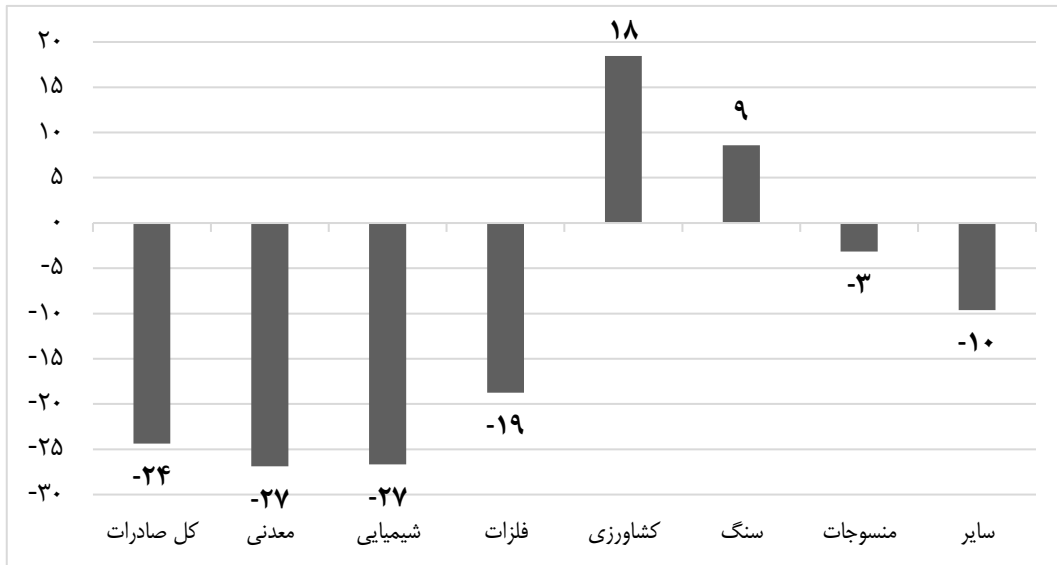
برای بررسی جزئی‌تر پویایی‌های بخش‌های صادراتی غیرنفتی کشور می‌توان آن‌ها را از منظر تغییرات ارزشی و وزنی نیز بررسی کرد. چنان‌که نمودار ۲۰ نشان می‌دهد بیشترین رشد وزنی بخش‌های اقتصادی در شش ماهه نخست امسال نسبت به دوره همانند سال گذشته به بخش‌های معدنی و فلزات تعلق می‌گیرد که به ترتیب رشد ۵۰٪ و ۲۵٪ را تجربه کرده‌اند. این در حالی است که این دو بخش تنها

با رشد ارزشی ۹٪ و ۲٪ روبه‌رو بوده‌اند. رشد پایین ارزش این دو بخش ناشی از کاهش شدید بهای این دو گروه است؛ به گونه‌ای که با توجه به نمودار ۲۱ هر تن کالای صادراتی از بخش‌های معدنی و فلزات در شش‌ماهه نخست امسال به ترتیب افت ۲۷٪ و ۱۹٪ نسبت به بازه همانند در سال ۱۴۰۱ را تجربه کرده است. بخش شیمیایی همانند بخش معدنی با بیشترین کاهش بهای صادراتی روبه‌رو شده و علی‌رغم رشد ۴٪ وزنی در شش‌ماهه امسال به علت کاهش بهای ۲۷٪ در پایان کاهش ارزش ۲۴٪ صادرات خود را تجربه کرده است. بخش‌های کشاورزی و سنگ تنها بخش‌های اقتصادی هستند که در این شش‌ماهه با رشد بها روبه‌رو بوده‌اند، با این حال این افزایش بها سبب نشده که عرضه صادراتی این بخش‌ها افزایش یابد.

نمودار ۲۰: تغییرات (%) ارزشی و وزنی صادرات بخش‌های اقتصادی در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ نسبت به دوره همانند

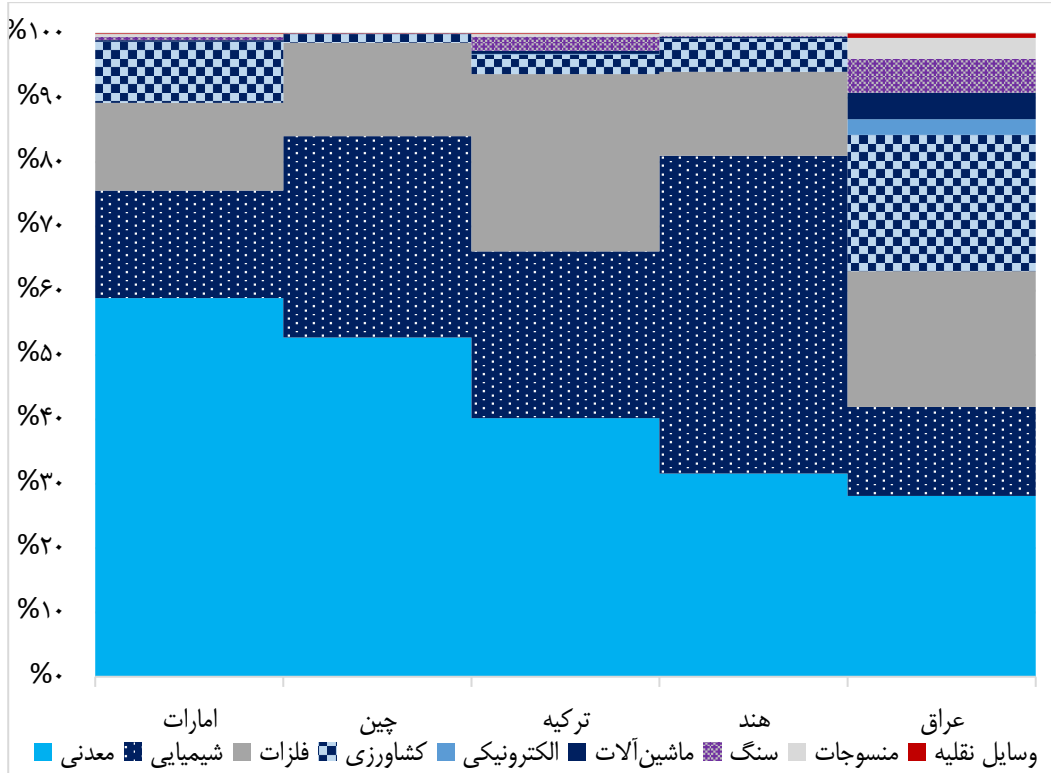
در سال گذشته
منبع: گمرک ج.ا.ا.

نمودار ۲۱: تغییرات قیمت هر تن کالای صادراتی به تفکیک بخش‌های اقتصادی در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ نسبت به دوره همانند در سال گذشته
منبع: گمرک ج.ا.ا.

۹- بزرگترین مقاصد صادراتی

چنان که پیشتر گفته شد، پنج کشور اصلی مقصد صادرات غیرنفتی ایران را کشورهای امارات، چین، ترکیه، هند و عراق دربرمی‌گیرد که در تابستان ۱۴۰۲ با توجه به نمودار ۱۳ بیش از ۷۳٪ ارزش صادرات ایران را به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به نمودار ۲۲ بزرگترین بخش صادراتی به چین، به عنوان بزرگترین مقصد صادراتی کشور، مربوط به بخش معدنی با بیش از ۵۰٪ از ارزش صادرات در شش ماهه نخست امسال بوده و پس از آن بخش شیمیایی با ۳۱٪ قرار می‌گیرد. تنوع صادرات به عراق، به عنوان دومین مقصد صادراتی ایران، نسبت به دیگر کشورها بیشتر است. بخش نخست صادراتی به این کشور، مانند چین، بخش معدنی با ۲۸٪ از ارزش صادرات است و سپس دو بخش فلزات و کشاورزی هر یک با ۲۱٪ سهم از صادرات به این کشور قرار می‌گیرند. با توجه به سهم ۱۹٪ عراق از سبد صادراتی ایران و سهم ۱۱٪ بخش کشاورزی از کل ارزش صادرات غیرنفتی ایران در شش ماهه نخست امسال می‌توان دریافت کشور عراق متقاضی نزدیک به ۴۰٪ از صادرات بخش کشاورزی ایران است. نکته شایان توجه دیگر سهم ۴۹٪ بخش شیمیایی از صادرات به هند، به عنوان بزرگترین بخش صادراتی به این کشور، است که الگوی متفاوتی از سبد صادراتی در مقایسه با دیگر کشورها از خود نشان داده است.

نمودار ۲۲: سهم بخش‌های اقتصادی از ارزش سبد صادراتی به پنج مقصد بزرگ صادراتی کشور در نیمه نخست سال ۱۴۰۲
منبع: گمرک ج.ا.ا.

اما سهم بخش‌های اقتصادی از سبد صادراتی به مقاصد بزرگ صادراتی نسبت به سال گذشته دچار تغییراتی شده است. جدول ۱ تغییرات سهم بخش‌های اقتصادی از سبد صادراتی به پنج مقصد بزرگ صادراتی را در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ به بازه همانند آن در سال ۱۴۰۱ می‌سنجد. آنچه که پیرامون سبد صادراتی چین شایان توجه است افت شدید صادرات بخش شیمیایی در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ است که با کاهش ۳۶٪ روبه‌رو شده است. حتی با توجه به این که بخش شیمیایی در این بازه افت قیمتی ۲۷٪ را با توجه به نمودار ۲۱ تجربه کرده، همچنان این افت نشانگر کاهش تقاضای چین در بخش شیمیایی است که نیازمند ریشه‌یابی است. صادرات معدنی به عراق در نیمه نخست امسال با رشد بالای ۱۴۸٪ همراه بوده که با وجود افت بهای بخش معدنی به ازای هر تن نشانگر تقاضای بالای این کشور برای این بخش است. همین موضوع برای صادرات بخش معدنی به ترکیه، اما با شدتی کمتر، برقرار است. در سوی دیگر صادرات بخش فلزات به این کشور با افت ۳۳٪ همراه شده که علی‌رغم کاهش قیمت بهای صادرات فلزات به ازای هر تن در این بازه نشانگر کاهش صادرات بخش فلزات به ترکیه است. با این حال با وجود کاهش صادرات بخش فلزات به ترکیه صادرات این بخش به هند رشد بالای ۲۵۰٪ را تجربه کرده که نشان‌دهنده بازار تازه‌ای برای بخش فلزات اقتصاد ایران است. افزون بر این بخش بخش معدنی نیز در نیمه نخست امسال صادرات خود به این کشور را ۵۸٪ افزایش داده که نشان‌دهنده تقاضای این کشور برای بخش معدنی ایران است. با این حال این

بخش در همین بازه با کاهش ۲۱٪ ارزش صادرات خود به امارات روبه‌رو شده که می‌توان علت اصلی آن را افت بهای صادراتی این بخش در هر تن در این بازه دانست.

جدول ۱: سهم و تغییرات (%) بخش‌های اقتصادی از ارزش صادرات به پنج مقصد بزرگ صادراتی کشور در نیمه نخست سال ۱۴۰۲

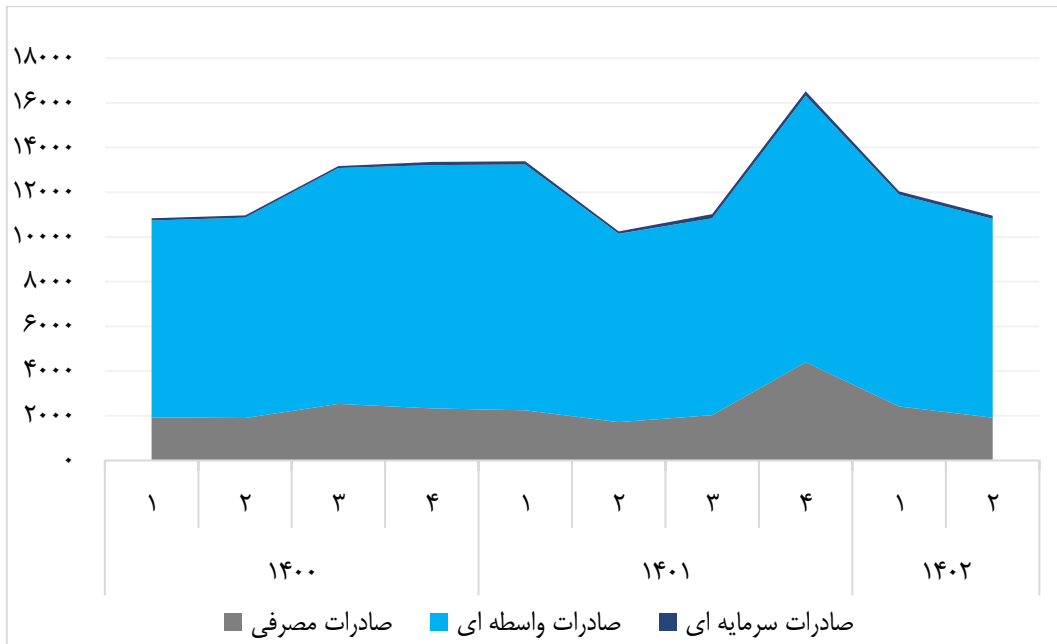
بخش	معدنی	شیمیایی	فلزات	کشاورزی	سنگ	ماشین‌آلات	الکترونیکی	منسوجات
چین	۵۳ (۰)	۳۱ (-۳۶)	۱۵ (۲۹)	۱ (۶۰)	۰ (۲۸۳)	۰ (۶۷)	۰ (۷۰)	۰ (۶۹)
عراق	۲۸ (۱۴۸)	۱۴ (۸)	۲۱ (۱۷)	۲۱ (۲۱)	۵ (۱۷)	۴ (-۱۲)	۲ (۱۳)	۳ (-۳)
ترکیه	۴۰ (۶۴)	۲۶ (-۲۴)	۲۸ (-۳۳)	۳ (-۲۲)	۲ (-۳)	۱ (۳۶)	۰ (-۲۰)	۰ (-۷)
امارات	۵۹ (-۲۱)	۱۷ (۷)	۱۴ (۳)	۹ (۱۱)	۱ (۳۶)	۰ (-۲)	۰ (-۵۱)	۰ (-۸)
هند	۳۲ (۵۸)	۴۹ (-۱۴)	۱۳ (۲۵۰)	۵ (-۸)	۰ (۴۹)	۰ (۲۸۰)	۰ (۰)	۰ (۲۳)

توضیح: اعداد درون کمانک تغییر (%) نسبت به بازه مشابه در سال گذشته را نشان می‌دهند.
منبع: گمرک ج.ا.ا.

از نگاه گروه‌های کالایی

کالاها از نگاه این که در چه مرحله‌ای از تولید به کار گرفته می‌شوند، به سه دسته کالاهای واسطه‌ای^{۱۰}، سرمایه‌ای و مصرفی تقسیم می‌شوند. کالاهای واسطه‌ای به کالاهایی گفته می‌شوند که در فرایند تولید کالای دیگری به کار گرفته می‌شود و خود دستخوش تغییر می‌شود. کالای سرمایه‌ای همانند کالای واسطه‌ای است اما در فرایند تولید دچار تغییر نمی‌شوند و به عنوان ابزاری برای تولید کالای دیگر به کار می‌رود. کالای مصرفی نیز به کالایی گفته می‌شود که از سوی مصرف‌کننده نهایی برای مصرف خریداری می‌شود. لازم به ذکر است که بسته به گونه خریدار و استفاده آن یک کالا می‌تواند واسطه‌ای یا مصرفی باشد. ارزیابی صادرات یک اقتصاد از نگاه گروه کالایی می‌تواند نشان دهد که مشارکت آن کشور در فرایند تولید دیگر اقتصادها چگونه است.

¹⁰ intermediate

نمودار ۲۳: سهم گروه‌های کالایی از صادرات فصلی ایران (میلیون دلار، بدون احتساب نفت)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

چنان که در نمودار ۲۳ آشکار است^{۱۱} بخش بزرگ صادرات غیرنفتی ایران را کالاهای واسطه‌ای دربرمی‌گیرد و پس از آن کالاهای مصرفی قرار می‌گیرند؛ به گونه‌ای که در تابستان ۱۴۰۲ ۸۱٪ از ارزش صادرات کشور کالاهای واسطه‌ای بوده‌اند و ۱۸٪ آن را کالاهای مصرفی شکل داده‌اند. سهم کالاهای سرمایه‌ای از صادرات ایران بسیار اندک بوده و با توجه به این که ساخت این کالاها از نگاه فناوری کم‌وبیش نیازمند توانایی‌های فنی نسبتاً بالاتر در یک اقتصاد است، می‌توان نتیجه گرفت اقتصاد ایران در صادرات کالاها با دانش ساخت فنی بالا فاقد مزیت رقابتی است.

۱۰- از نگاه فناوری تولید

برای بررسی دقیق‌تر سطح فناوری به‌کاررفته در تولید کالاهای صادراتی می‌توان آن‌ها را به شش دسته سوخت‌های معدنی، کالاهای اولیه غیرسوخت، تولیدات منابع‌بر، تولیدات با فناوری و مهارت‌بری پایین، متوسط و بالا دسته‌بندی نمود^{۱۲}. جدول ۲ برخی از اقلام سبد صادراتی ایران را در هر گروه فناوری آورده است.

^{۱۱} برای ارزیابی سهم کالاهای واسطه‌ای، سرمایه‌ای و مصرفی کدهای تعرفه‌ای گمرک بر پایه طبقه‌بندی بانک مرکزی که مطابق با استاندارد «دسته‌بندی جامع اقتصادی» (BEC) است، دسته‌بندی شدند.

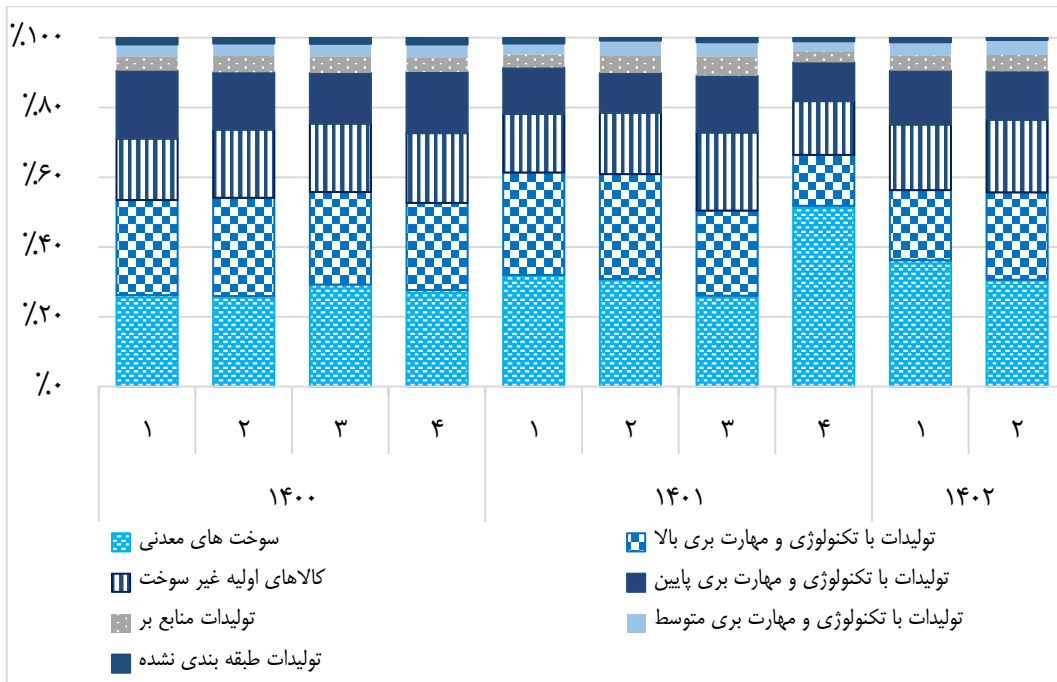
^{۱۲} برای ارزیابی سهم کالاها با فناوری ساخت متفاوت کدهای تعرفه‌ای گمرک بر پایه طبقه‌بندی آنکتاد (UNCTAD) دسته‌بندی شدند.

جدول ۲: برخی از اقلام گروه‌های کالایی بر پایه فناوری ساخت در سبد صادراتی ایران در نیمه نخست سال ۱۴۰۲

اقلام	گروه کالایی بر پایه فناوری
گاز طبیعی مایع شده، پروپان، قیر نفت، بوتان (۷۲٪)، دیگر گازهای نفتی و روغن‌های سبک	سوخت‌های معدنی
سنگ آهن، کاتود مس، آلومینیوم، کنسانتره آهن، روی، پسته، شیر خشک، هندوانه، سیب و غیره (۴۵٪)	کالاهای اولیه غیر سوخت
نوعی سنگ، کفپوش، سیمان، سنگ مرمر، کفش (۴۲٪)	تولیدات منابع بر
شمش آهن و فولاد، محصولات نیمه تمام از آهن یا فولاد، میله‌های آهنی، لوله‌ها (۷۱٪)	تولیدات با فناوری و مهارت‌بری پایین
قطعات توربین‌های بخار، لوازم آشپزخانه پلاستیکی، کیسه، کولرهای آبی خانگی، دیگر مصنوعات از مواد پلاستیکی (۴۱٪)	تولیدات با فناوری و مهارت‌بری متوسط
متانول، اوره، پلی اتیلن، اتیلن گلیکول، هیدروکربورهای غیر حلقوی، آمونیاک (۷۳٪)	تولیدات با فناوری و مهارت‌بری بالا

توضیحات: درصد درون کمانک نشان دهنده سهم اقلام از ارزش صادراتی آن گروه کالایی است.
منبع: گمرک ج.ا.ا.

با توجه به نمودار ۲۴ سوخت‌های معدنی در میان گروه‌های کالایی بر پایه فناوری تولید دارای بزرگترین سهم از سبد صادراتی ایران است؛ به گونه‌ای که در تابستان ۱۴۰۲ سهم این گروه از ارزش صادرات کشور برابر ۳۱٪ بوده است. پس از گروه سوخت‌های معدنی گروه تولیدات با فناوری و مهارت‌بری بالا قرار دارند که سهم آن از سبد صادراتی تابستان ۱۴۰۲ برابر ۲۵٪ بوده است. با توجه به اقلام جدول ۲ برای این گروه می‌توان متوجه شد که اقلام این گروه کالایی عمدتاً تولیدات بخش شیمیایی اقتصاد هستند که یکی از بخش‌های اصلی صادرکننده اقتصاد به شمار می‌آید. سومین گروه کالایی بر پایه فناوری تولید گروه کالاهای اولیه غیر سوخت است که ذیل آن اقلامی مانند سنگ آهن، آلومینیوم تا میوه‌ها قرار می‌گیرند. فناوری تولید این کالاها نیز پیشرفته به شمار نمی‌آید. با توجه سهم گروه تولیدات با فناوری و مهارت‌بری بالا از سبد صادراتی ایران می‌توان متوجه شد که در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ همواره حداقل ۷۰٪ از ارزش صادرات فصلی ایران را کالاهای با فناوری تولید نه‌چندان پیشرفته دربرگرفته‌اند. مسئله دیگر نیز این است که بخش بزرگی از ارزش گروه تولیدات با فناوری و مهارت‌بری بالا مربوط به بخش شیمیایی و به طور خاص صنعت پتروشیمی است. موضوعی که نشان می‌دهد کالاهای صادراتی با فناوری بالا در اقتصاد ایران از طیف گسترده‌ای از صنایع تولید نمی‌شوند و نمودی از توسعه ناهمگون فناوری در صنایع کشور است.

نمودار ۲۴: سهم گروه‌های کالایی بر پایه فناوری تولید از ارزش صادرات غیرنفتی ایران
منبع: گمرک ج.ا.ا.

فرصت‌های بالقوه صادراتی

برای شناسایی فرصت‌های بالقوه صادراتی کشورها مدل‌های اقتصادی متنوعی ارائه شده‌اند. یکی از مدل‌های کاربردی در این زمینه مدل‌های موسوم به مدل‌های گرانش^{۱۳} هستند که تجارت میان دو کشور را تابع مستقیمی از سطح تقاضا و عرضه و تابع وارونی از اصطکاک‌های تجارت میان دو کشور می‌داند. یکی از این مدل‌ها که از مرکز تجارت بین‌المللی^{۱۴} در تارنمای «نقشه صادرات بالقوه^{۱۵}» ارائه می‌شود و از طریق آن شاخص صادرات بالقوه^{۱۶} را می‌سنجد، به معرفی فرصت‌های صادراتی هر کشور به کشورهای دیگر می‌پردازد.

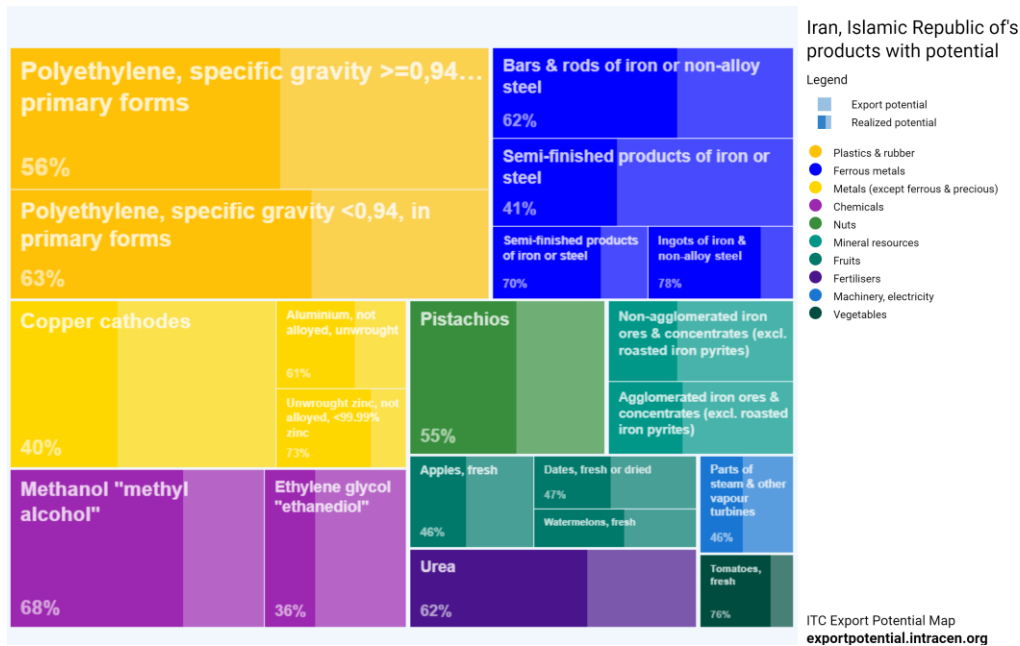
با توجه به نمودار ۲۵ بزرگترین فرصت‌های صادراتی ایران به بازارهای جهانی بر پایه بزرگترین ارزش صادرات بالقوه مربوط پلی‌اتیلن با وزن مخصوص بزرگتر مساوی ۰/۹۴ (با کد تعرفه ۳۹۰۱۲۰)، پلی‌اتیلن با وزن مخصوص کمتر از ۰/۹۴ (با کد تعرفه ۳۹۰۱۱۰) و کاتد و قطعات کاتد مس و

¹³ Gravity models

¹⁴ Internation Trade Center (ITC)

¹⁵ Export potential map

¹⁶ Export potential indicator

نمودار ۱: بیست فرصت صادراتی بالقوه ایران به کشورهای جهان

توضیحات: مساحت هر مستطیل نشان‌دهنده بزرگی نسبی ارزش بالقوه صادرات آن محصول است. درصدهایی که پایین هر مستطیل نوشته شده، نشان می‌دهند چه بخشی از صادرات بالقوه محصول مورد نظر محقق شده است. مقادیر صادرات بالقوه هر محصول برآورد آن برای سال ۲۰۲۸ هستند که بر پایه متغیرهایی مانند روند تقاضا و عرضه محصول، سطح دسترسی به بازار و سطح سادگی تجارت آن کالا پیش‌بینی شده‌اند. - منبع: مرکز تجارت بین‌المللی

مصنوعات مسی (با کد تعرفه ۷۴۰۳۱۱) است. پلی‌اتیلن با وزن مخصوص بزرگتر مساوی ۰/۹۴ بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی کشور نشان می‌دهد، شکافی که نشان از فرصت صادراتی ۱/۴ میلیارد دلاری برای اقتصاد ایران است.

با توجه به این که کشورهای امارات، چین، ترکیه، هند، آلمان و عراق بزرگترین شرکای تجاری کشور در صادرات و واردات به شمار می‌آیند، می‌توان فرصت‌های صادراتی را به تفکیک برای هر یک از این کشورها بررسی نمود. ارزیابی فرصت‌های صادراتی بالقوه برای امارات نشان می‌دهد که بزرگترین فرصت‌های صادراتی به این کشور دربرگیرنده پسته‌ها (با کد تعرفه ۰۸۰۲)، محصولات نیمه‌تمام از آهن یا از فولادهای غیرمزوج (با کد تعرفه ۷۲۰۷۱۱) و پلی‌اتیلن با وزن مخصوص کمتر از ۰/۹۴ است. پلی‌اتیلن با وزن مخصوص کمتر از ۰/۹۴ بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به امارات نشان می‌دهد، فرصتی به ارزش ۸۳ میلیون دلار.

فرصت‌های صادراتی بالقوه به چین دربرگیرنده پلی‌اتیلن با وزن مخصوص بزرگتر مساوی ۰/۹۴، کاتد و قطعات کاتد مس و مصنوعات مسی و پلی‌اتیلن با وزن مخصوص کمتر از ۰/۹۴ است. کاتد و قطعات کاتد مس و مصنوعات مسی بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر

پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به چین نشان می‌دهد، شکافی که نشان از فرصت صادراتی ۸۹۲ میلیون دلاری برای اقتصاد ایران است.

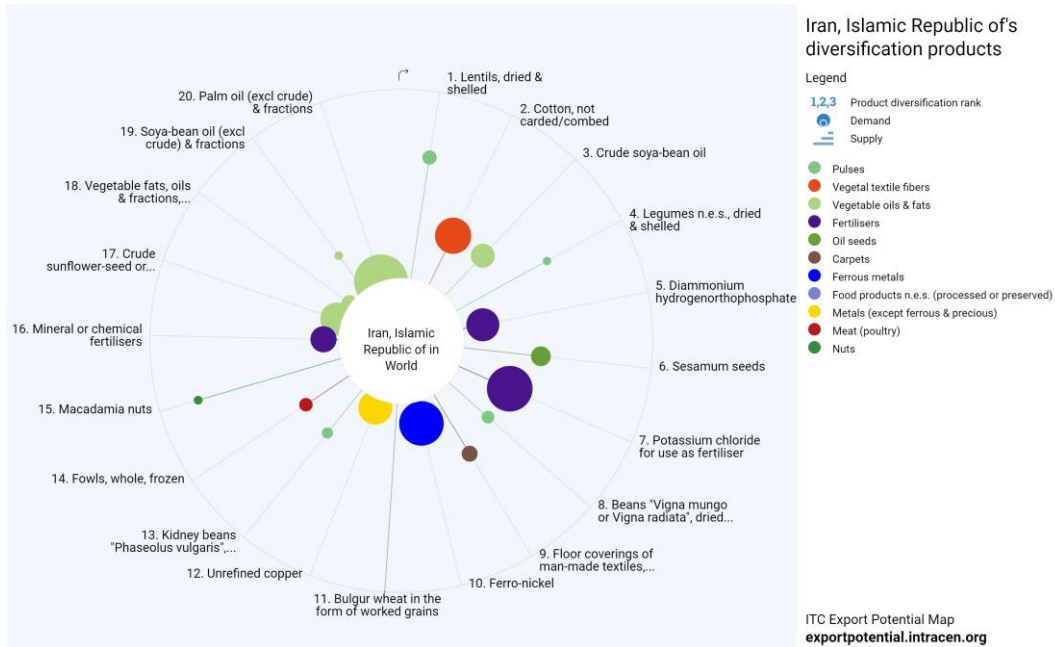
ارزیابی فرصت‌های صادراتی بالقوه برای ترکیه نشان می‌دهد که بزرگترین فرصت‌های صادراتی به این کشور دربرگیرنده محصولات نیمه‌تمام از آهن یا از فولادهای غیرممزوج، پلی‌اتیلن با وزن مخصوص کمتر از ۰/۹۴ و پلی‌اتیلن با وزن مخصوص بزرگتر مساوی ۰/۹۴ است. محصولات نیمه‌تمام از آهن یا از فولادهای غیرممزوج بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به ترکیه نشان می‌دهد، فرصتی به ارزش ۳۴۰ میلیون دلار.

فرصت‌های صادراتی بالقوه به هند دربرگیرنده کودهای اوره به صورت محلول در آب (با کد تعرفه ۳۱۰۲۱۰)، متانول (الکل متلیک با کد تعرفه ۲۹۰۵۱۱) و پسته است. کودهای اوره به صورت محلول در آب بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به هند نشان می‌دهد، شکافی که نشان از فرصت صادراتی ۲۵۸ میلیون دلاری برای اقتصاد ایران است.

ارزیابی فرصت‌های صادراتی بالقوه برای آلمان نشان می‌دهد که بزرگترین فرصت‌های صادراتی به این کشور دربرگیرنده پسته، کاتد و قطعات کاتد مس و مصنوعات مسی و سنگ فلز، جوش و خاکستر به هم فشرده شده (با کد تعرفه ۲۶۰۱۱۲) است. کاتد و قطعات کاتد مس و مصنوعات مسی بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به آلمان نشان می‌دهد، فرصتی به ارزش ۱۸ میلیون دلار.

و در پایان فرصت‌های صادراتی بالقوه به عراق دربرگیرنده چدن، آهن و فولاد دارای دندانه، برآمدگی، گودی (با کد تعرفه ۷۲۱۳۱۰)، اجزاء و قطعات توربین‌های بخار (با کد تعرفه ۸۴۰۶۹۰۰۰) و گوجه فرنگی آماده (با کد تعرفه ۲۰۰۲۹۰) است. پسته بزرگترین شکاف میان صادرات بالقوه و صادرات محقق شده بر پایه ارزش را در میان همه فرصت‌های صادراتی به عراق نشان می‌دهد، شکافی که نشان از فرصت صادراتی ۷۳ میلیون دلاری برای اقتصاد ایران است.

۱- تنوع بخشی به سبد صادراتی

نمودار ۲۶: بیست فرصت تنوع بخشی صادرات ایران به کشورهای جهان

توضیحات: رتبه بندی گروه های کالایی بر پایه بیشتر بودن احتمال موفقیت کشور در افزودن این گروه به سبد صادراتی خود انجام شده است. اندازه حبابها حجم برآوردی صادرات کشور را از آن گروه کالایی نشان می دهد. درازای خطها نیز نشان دهنده سطح آسانی آن گروه برای افزودن به سبد صادراتی اقتصاد است؛ هر چه طول خط بیشتر باشد صادرات آن گروه آسان تر است. - منبع: مرکز تجارت بین المللی

برای ارزیابی امکان افزودن یک کالای معین به سبد صادراتی یک کشور شاخص تنوع بخشی محصول^{۱۷} توسعه داده شده که احتمال موفقیت افزودن آن کالا به سبد صادراتی آن کشور به یک بازار معین را می سنجد. برای سنجش این شاخص از مفاهیم سهولت صادرات و تقاضا برای کالا که در محاسبه شاخص صادرات بالقوه محاسبه شده بودند، یاری گرفته می شود. اما برای محاسبه متغیر عرضه کالا از روش دیگری استفاده می شود.

در نمودار ۲۶ بیست فرصت تنوع بخشی به سبد صادراتی کشور به بازارهای جهانی از نظر بیشتر بودن احتمال موفقیت در افزودن آنان به صادرات کشور معرفی شده اند. از نگاه بیشترین احتمال موفقیت به صادرات کالاهای عدس (با کد تعرفه ای ۰۷۱۳۴۰)، پنبه، حلاجی نشده یا شانه زده (با کد تعرفه ای ۵۲۰۱۰۰) و روغن خام سویا، حتی صمغ گرفته (با کد تعرفه ای ۱۵۰۷۱۰۰۰) بهترین گزینه های تنوع بخشی به صادرات کشور به شمار می آیند. از نظر آسان تر بودن افزودن کالا به تولید کشور

¹⁷ Product diversification indicator

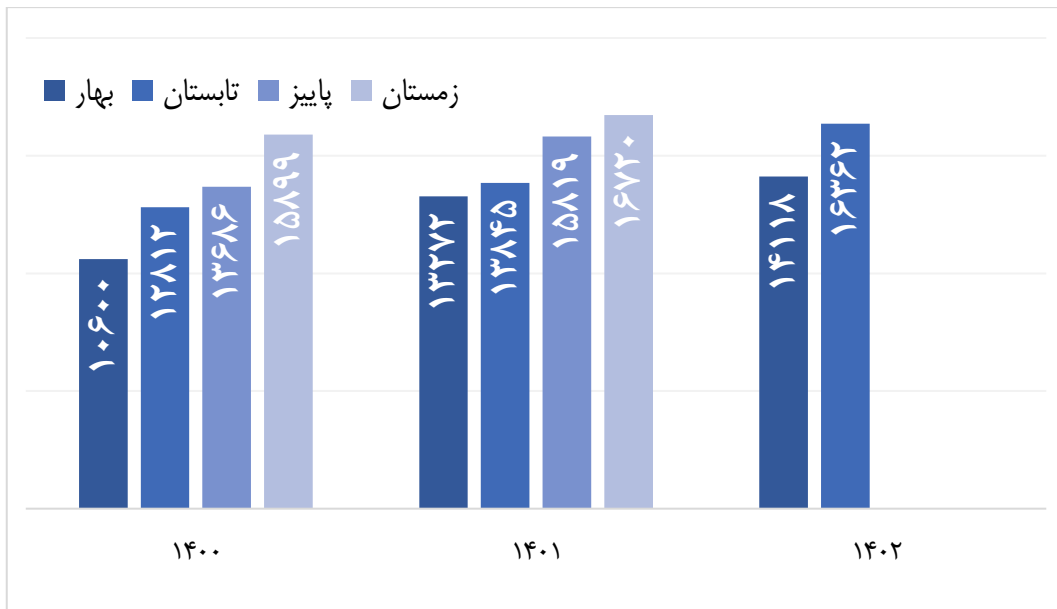
برای صادرات کالای خرده‌گندم برشته (با کد تعرفه‌ای ۱۹۰۴۳۰) آسان‌ترین گروه کالایی برای اقتصاد کشور است. در پایان گروه کالایی روغن نخل (با کد تعرفه‌ای ۱۵۱۱۹۰) با بیشترین تقاضای بالقوه در سطح جهانی به لحاظ ارزش روبه‌روست و می‌تواند یکی از گزینه‌های کشور در بلندمدت برای تنوع‌بخشی صادراتی به شمار آید.

بخش سه

واردات

این بخش از گزارش به بررسی واردات کالای اقتصاد ایران می‌پردازد. در آغاز نمایی کلی از واردات کالای کشور در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و بزرگترین مبادی وارداتی کشور شناسایی می‌شود. در ادامه به پیامدهای نوسانات نرخ ارز بر واردات پرداخته خواهد شد. سپس واردات ایران از نگاه بخش‌های اقتصادی مورد ارزیابی قرار گرفته و پیرامون سهم این بخش‌ها در واردات از بزرگترین مبادی وارداتی بحث می‌شود. گزارش در پایان به بررسی سهم گروه‌های کالایی از دیدگاه مشارکتشان در روند تولید و فناوری ساخت آن در سبد وارداتی کشور می‌پردازد.

نمای کلی

نمودار ۲۷: ارزش فصلی واردات ایران (میلیون دلار، بدون احتساب خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

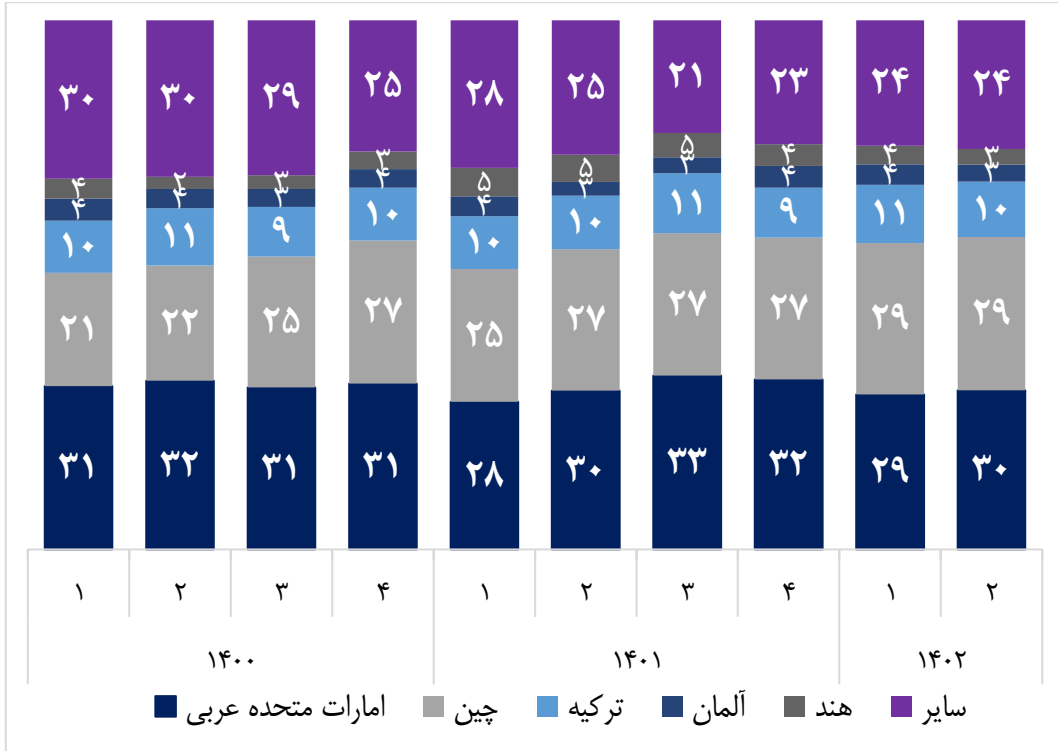
با توجه به نمودار ۲۷ ارزش واردات ایران در تابستان ۱۴۰۲ به رقم ۱۶/۳ میلیارد دلار رسیده است. این رقم نسبت به مقدار بازه همانند آن در سال ۱۴۰۱ رشد ۱۸/۲٪ را تجربه کرده است. این رقم نسبت به مقدار آن در فصل گذشته با ۱۵/۵٪ رشد روبه‌رو شده است. میانگین واردات کشور در دو فصل نخست نسبت به سال گذشته با ۱۲/۴٪ افزایش همراه بوده که بخش عمده این رشد از افزایش واردات در تابستان امسال نسبت به سال گذشته ناشی می‌شود. نکته شایان توجه رشد بسیار بالاتر واردات کشور نسبت به صادرات آن (۱۸/۲٪ در برابر ۴/۵٪) است؛ امری که به تشدید کسری تراز تجاری غیرنفتی می‌انجامد و می‌توان علت آن را در رشد درآمدهای نفتی کشور و تخصیص آن به واردات جست.

۱ - مبادی وارداتی

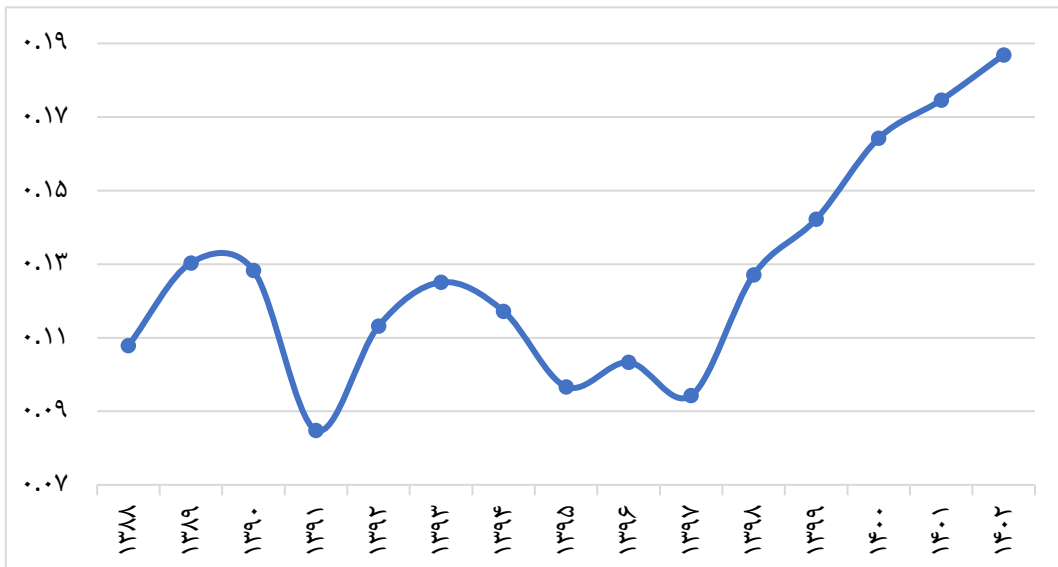
بر پایه نمودار ۲۸ بزرگترین مبداهای وارداتی ایران در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ کشورهای امارات، چین، ترکیه، آلمان و هند بوده‌اند که در مجموع همواره بیش از ۷۰٪ از ارزش واردات اقتصاد ایران را

به خود اختصاص داده‌اند. در این میان امارات با سهمی میان ۲۸ تا ۳۳ درصد همواره بزرگترین مبدأ وارداتی کشور به شمار می‌آمده و پس از آن چین با سهم میان ۲۱ تا ۲۹ درصد در جایگاه دوم مبادی وارداتی کشور قرار می‌گیرد. در مجموع می‌توان گفت واردات ایران به مبادی کم‌شماری محدود است. بررسی روند تمرکز واردات کشور بر پایه مبدأ با توجه به نمودار ۲۹ نشان می‌دهد که شاخص تمرکز وارداتی ایران در گذر سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ رو به افزایش بوده و با رشد یازده درصدی به ۱۷٪ رسیده است. این رشد در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ نیز متوقف نشده و به رقم ۱۹٪ نیز رسیده است. در رشد مربوط به شاخص تمرکز وارداتی در بازه ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱ می‌توان رد پای تحریم‌ها را مشاهده کرد؛ در حالی که در بازه ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷ این شاخص در حال کاهش است، اما با خروج آمریکا از برجام و بازگشت تحریم‌ها از اردیبهشت ۱۳۹۷ این شاخص روند وارونه‌ای را در پیش می‌گیرد و در بازه ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۸ رشد چشم‌گیر ۴٪ را تجربه می‌کند.

یک نکته شایان توجه در این زمینه واکنش با تأخیر شاخص تمرکز صادرات نسبت به واردات در پاسخ به بازگشت تحریم‌هاست؛ در حالی که شاخص تمرکز مربوط به واردات در سال ۱۳۹۷ روند افزایشی خود را آغاز می‌کند، این افزایش برای شاخص صادرات در سال ۱۳۹۸ آغاز می‌شود. پیرامون علت این موضوع می‌توان به ساختار متفاوت تمرکز صادراتی و وارداتی ایران اشاره نمود. در حالی که شاخص تمرکز صادراتی کشور با توجه به کشور مقصد بر پایه نمودار ۱۴ در بازه یک تا پنج درصد نوسان می‌کند، این رقم برای واردات در بازه ۹ تا ۱۹ درصد در حال نوسان است. این تفاوت چشمگیر به معنای تنوع بالاتر مقاصد صادراتی کشور نسبت به مبادی وارداتی آن است. همین موضوع می‌تواند علتی برای واکنش دیرتر صادرات ایران به بازگشت تحریم‌ها باشد؛ بدین گونه که به علت تنوع بیشتر مقاصد صادراتی امکان برهم خوردن تعاملات اقتصادی به علت درگیر بودن کشورهای بیشتر دشوارتر است و اقتصاد برای حفظ صادرات خود گزینه‌های بیشتری برای مقابله با تحریم‌ها در پیش رو دارد، در حالی که این امکان درباره واردات کم‌رنگ‌تر است و به همین علت تحریم‌ها سریع‌تر می‌توانند واردات را متأثر سازند.

نمودار ۲۸: سهم فصلی (%) مباداتی وارداتی از ارزش واردات به ایران (بدون احتساب خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

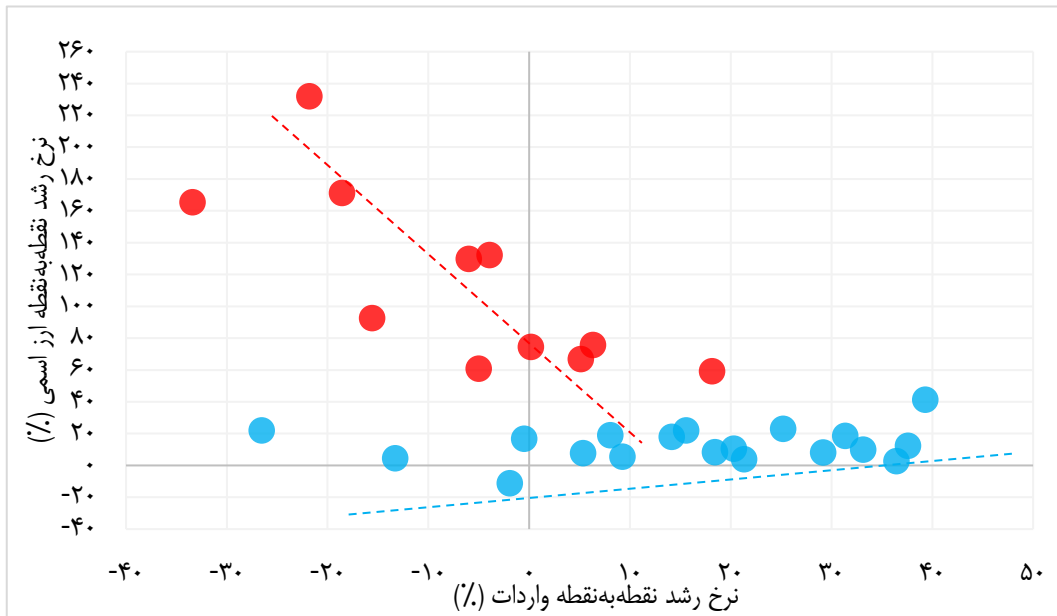

نمودار ۲۹: شاخص تمرکز مبادی وارداتی ایران (بدون احتساب خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

۲- نوسانات نرخ ارز

یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران را می‌توان نوسانات شدید و پایدار نرخ ارز دانست. این موضوع سبب می‌شود که مزیت صادرات و واردات کالاهای داخلی به علت تغییر بهایشان نسبت به همتای خارجی تغییر نماید. از این رو ضرورت دارد که به پیامدهای این موضوع بر تجارت خارجی کشور توجه شود.

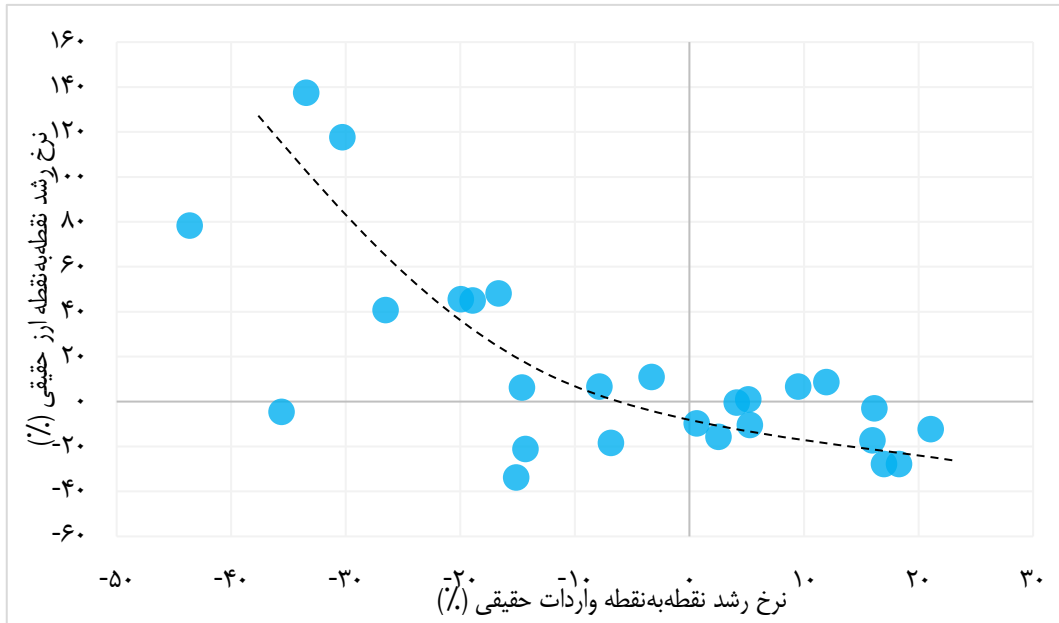
بر پایه نمودار ۳۰ می‌توان گفت تغییرات نقطه به نقطه واردات فصلی، تا آستانه‌ای از نوسانات نرخ ارز، با نوسانات ارزی هم‌سو است. بدین معنا که تا هنگامی که بازه نوسانات نقطه به نقطه نرخ ارز از ۲۰٪- تا ۲۰٪+ نوسان می‌کند، واردات نیز رشد می‌کند. این موضوع را می‌توان به دوره‌های بالا بودن درآمدهای نفتی در اقتصاد نسبت داد که برای دولت امکان پایین نگه داشتن رشد نرخ ارز پایین‌تر از تورم فراهم است، بدین گونه واردات به صرفه می‌شود و رشد آن در اقتصاد مشاهده می‌شود. در بازه‌های بزرگتر رشد نرخ ارز الگوی همسویی به ناهمسویی تغییر می‌کند که این موضوع را می‌توان به افزایش شدید بهای کالای وارداتی نسبت داد که سبب می‌شود تقاضای بازار داخل برای این کالاها بیفتد و بدین گونه با جهش‌های شدید نرخ ارز واردات با افت همراه می‌شود. با بررسی همبستگی میان نرخ حقیقی و واردات این رابطه منفی آشکارتر می‌شود. با توجه نمودار ۳۱ میان رشد واردات حقیقی و نرخ ارز حقیقی یک همبستگی منفی دیده می‌شود که توضیح آن پیشتر ارائه شد. با این حال این رابطه منفی در رشدهای بالاتر نرخ ارز شدیدتر است و در رشدهای پایین‌تر نرخ ارز حقیقی شدت افت واردات حقیقی نیز کاهش می‌یابد. از سوی دیگر در رشدهای منفی نرخ ارز حقیقی واردات حقیقی با افزایش همراه می‌شود که نشان از به صرفه شدن واردات دارد.

نمودار ۳۰: همبستگی نرخ رشد واردات (بدون احتساب خدمات) فصلی با نرخ رشد ارز اسمی در بازه ۱۳۹۵ تا تابستان ۱۴۰۲

توضیحات: نرخ رشد نقطه به نقطه تغییر هر فصل را نسبت به فصل همانند خود در سال گذشته می‌سنجد. مقصود از نرخ

ارز نرخ اسمی بازار غیررسمی است. - منبع: گمرک ج.ا.ا. و اتحادیه طلا

نمودار ۳۱: همبستگی نرخ رشد واردات حقیقی (بدون احتساب خدمات) فصلی با نرخ رشد ارز حقیقی در بازه ۱۳۹۵ تا تابستان ۱۴۰۲

توضیحات: نرخ رشد نقطه به نقطه تغییر هر فصل را نسبت به فصل همانند خود در سال گذشته می‌سنجد. مقصود از نرخ ارز نرخ اسمی بازار غیررسمی است. برای تبدیل نرخ ارز اسمی به حقیقی از شاخص قیمت مصرف‌کننده یاری گرفته شده و برای تبدیل مقادیر اسمی صادرات به مقادیر حقیقی آن نیز شاخص قیمت دلاری واردات به کار گرفته شده است. - منبع: گمرک ج.ا.ا.، اتحادیه طلا و مرکز آمار ایران

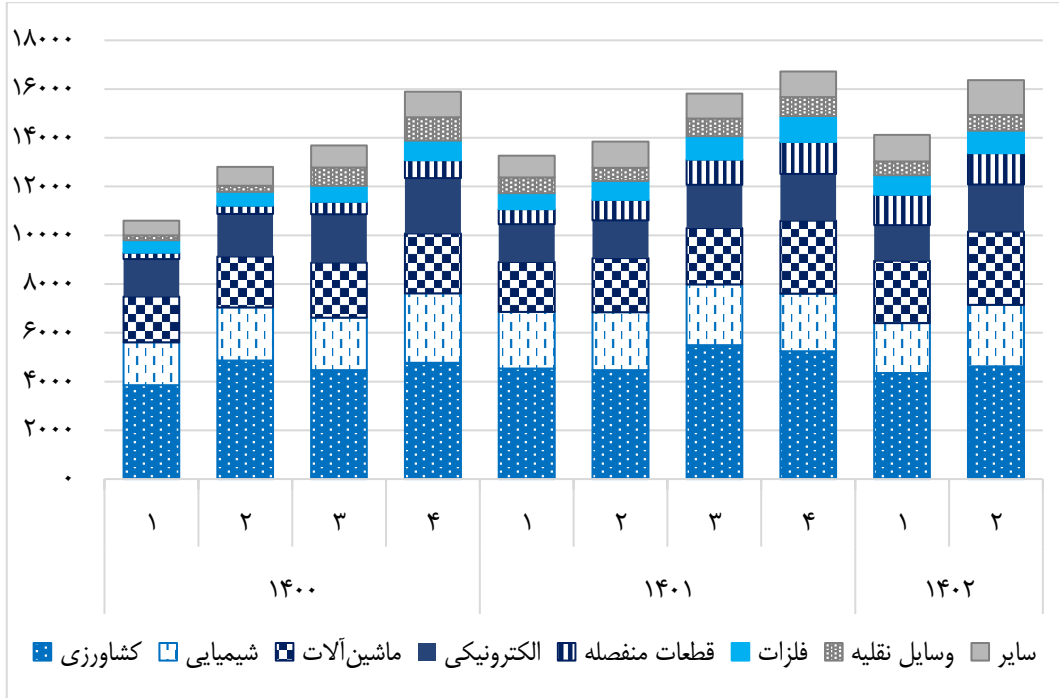
از نگاه بخشی

واردات ایران از نگاه بخش‌های اقتصادی را می‌توان به هفت گروه کشاورزی، شیمیایی، ماشین‌آلات، الکترونیکی، قطعات منفصله، فلزات، ماشین‌آلات و وسائل نقلیه دسته‌بندی نمود که در مجموع ۹۱٪ از ارزش واردات ایران را در شش ماهه نخست امسال رقم زده‌اند. به جز بخش‌های یادشده باقی‌مانده واردات اقتصاد کشور را بخش‌های سنگ، معدنی و منسوجات را دربرمی‌گیرند. با توجه به نمودار ۳۲ بخش کشاورزی بزرگترین سهم را از واردات کالای کشور در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ داشته‌اند. بخش کشاورزی در شش ماهه نخست امسال ۲۹٪ از ارزش واردات کشور را به خود اختصاص داده است. پس از بخش کشاورزی دو بخش شیمیایی و ماشین‌آلات بزرگترین سهم از واردات اقتصاد کشور را دربرمی‌گیرند؛ به گونه‌ای که این دو بخش در شش ماهه نخست امسال ۳۳٪ از واردات کشور را به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع سه بخش کشاورزی، شیمیایی و ماشین‌آلات از سال ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ همواره سهمی بیش از ۶۰٪ از ارزش واردات اقتصاد ایران را شکل داده‌اند.

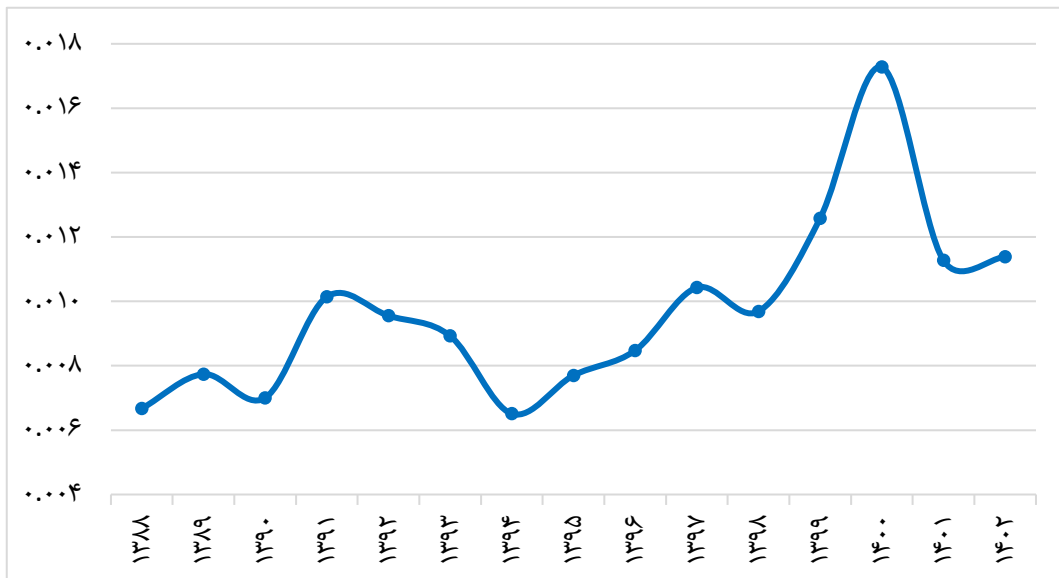
ارزیابی واردات بخشی ایران از جنبه تمرکز آن روند پرافت‌وخیز اما در مجموع فزاینده‌ای را نشان می‌دهد. بر پایه نمودار ۱۸ شاخص تمرکز واردات بخشی ایران در بازه دهه ۹۰ حدوداً دو برابر شده؛

از یک درصد در سال ۱۳۹۱ به حدود ۲٪ در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰. اما آنچه که شایان توجه است افت این شاخص در بازه ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ است که می‌توان آن را به پیامدهای تعلیق تحریم‌ها با امضای توافق موقت ژنو و پس از آن انعقاد برجام در سال ۱۳۹۴ نسبت داد. اما پس از آن شاخص تمرکز با رشد آرامی در بازه ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۷ همراه است و کمی پس از بازگشت تحریم‌ها با خروج آمریکا از برجام این شاخص رشد شدیدی را در بازه ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ تجربه می‌کند. سپس با ورود به سال ۱۴۰۱ شاخص با افت شدیدی همراه می‌شود که می‌توان آن را به یافتن جایگزین‌های وارداتی برای کالاهای وارداتی دوران پیش از تحریم و قوت گرفتن تجارت پس از دوران همه‌گیری نسبت داد.

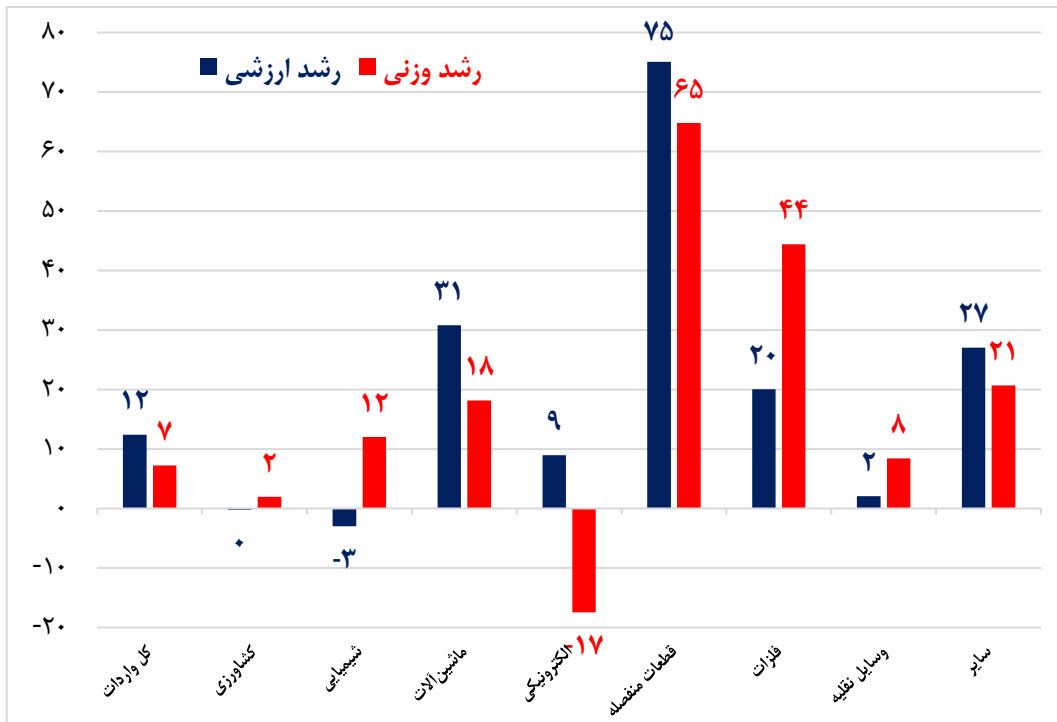
نمودار ۳۲: ارزش بخش های اقتصادی از واردات فصلی کشور (میلیون دلار، بدون احتساب خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

نمودار ۳۳: شاخص تمرکز بخش های اقتصادی در سبد وارداتی ایران (بدون احتساب خدمات)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

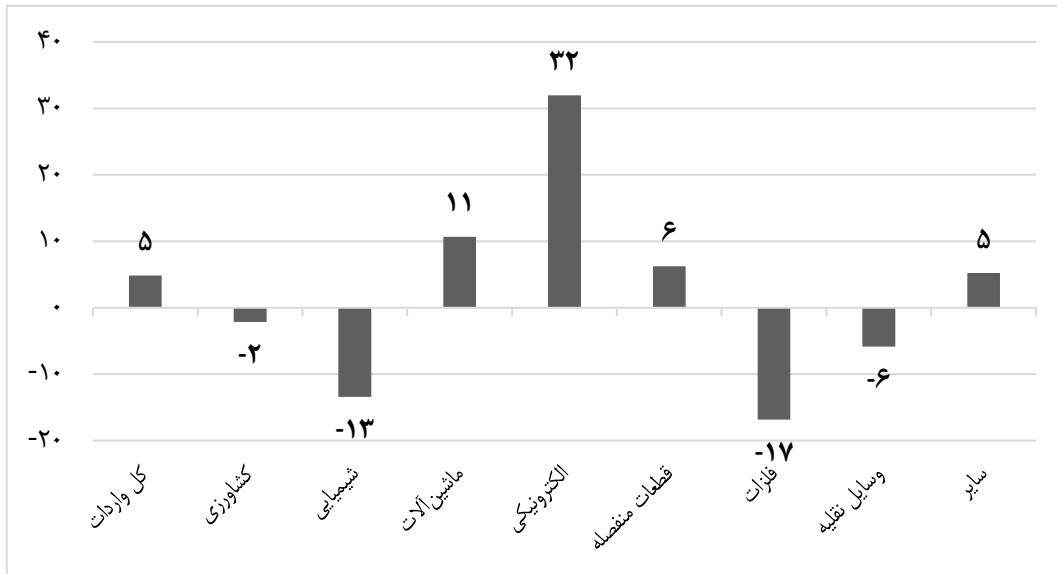
برای بررسی جزئی تر پویایی های بخش های وارداتی کشور می توان آن ها را از منظر تغییرات ارزشی و وزنی نیز بررسی کرد. چنان که نمودار ۳۴ نشان می دهد بیشترین رشد وزنی بخش های اقتصادی در شش ماهه نخست امسال نسبت به دوره همانند سال گذشته به بخش های قطعات منفصله و فلزات تعلق

می‌گیرد که به ترتیب رشد ۶۵٪ و ۴۴٪ را تجربه کرده‌اند و همزمان این دو بخش با رشد ارزشی ۷۵٪ و ۲۰٪ روبه‌رو بوده‌اند. رشد پایین‌تر ارزش بخش فلزات از رشد وزنی آن ناشی از کاهش بهای این بخش است؛ به گونه‌ای که با توجه به نمودار ۳۵ هر تن کالای وارداتی از بخش فلزات در شش ماهه نخست امسال افت ۱۷٪ را نسبت به بازه همانند در سال ۱۴۰۱ تجربه کرده است. پس از بخش فلزات بخش شیمیایی با ۱۳٪ کاهش به ازای هر تن روبه‌رو بوده که همین موضوع سبب شده با وجود افزایش وزن واردات آن در نیمه نخست امسال افت ارزش را تجربه کند. بخش الکترونیکی با بیشترین افزایش بهای وارداتی روبه‌رو شده و علی‌رغم افت ۱۷٪ وزنی در شش ماهه امسال در پایان افزایش ارزش ۹٪ واردات خود را تجربه کرده است. در مجموع کل واردات نیمه نخست امسال با افزایش ۵٪ بها به ازای هر تن نسبت به بازه همانند سال گذشته همراه بوده که در مقایسه با کاهش ۲۴٪ ارزش صادرات کشور به ازای هر تن می‌تواند هشدار بر وخیم شدن کسری تجاری غیرنفتی کشور باشد.

نمودار ۳۴: تغییرات (٪) ارزشی و وزنی واردات بخش‌های اقتصادی در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ نسبت به دوره همانند

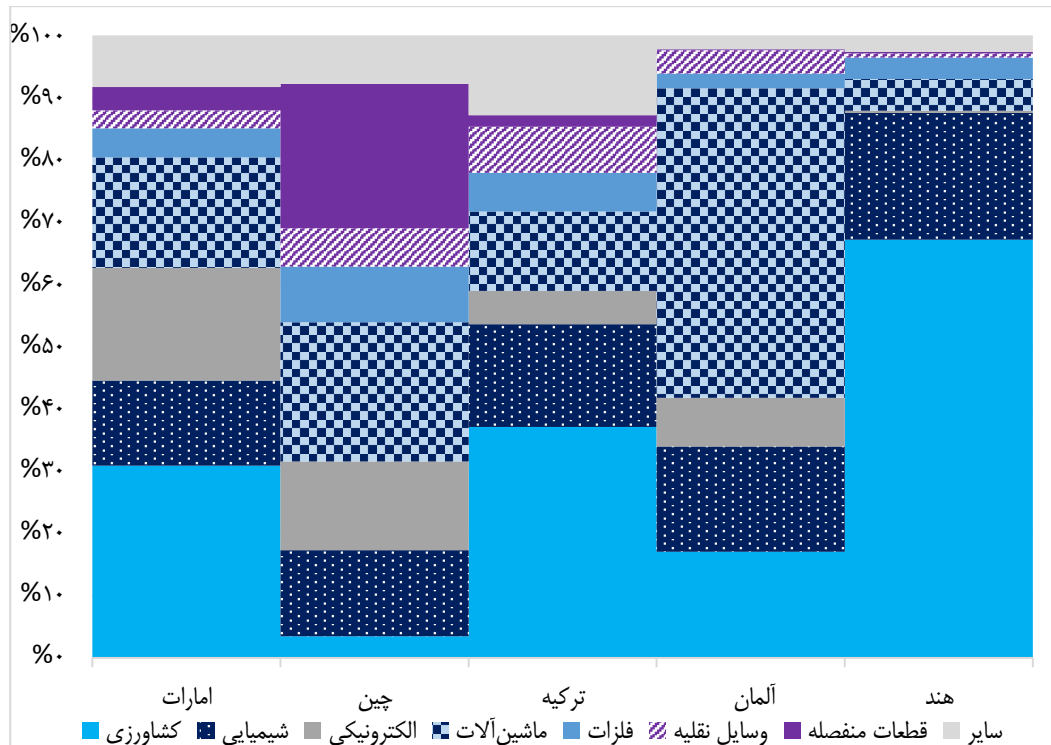
در سال گذشته
منبع: گمرک ج.ا.ا.

نمودار ۳۵: تغییرات قیمت (%) هر تن کالای وارداتی به تفکیک بخش های اقتصادی در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ نسبت به دوره همانند در سال گذشته
منبع: گمرک ج.ا.ا.

۱- بزرگترین مبادی وارداتی

چنان که پیشتر گفته شد، پنج مبدأ اصلی واردات ایران را کشورهای امارات، چین، ترکیه، آلمان و هند دربرمی گیرد که در تابستان ۱۴۰۲ با توجه به نمودار ۲۸ بیش از ۷۶٪ ارزش واردات ایران را به خود اختصاص داده اند. با توجه به نمودار ۳۶ بزرگترین بخش وارداتی به امارات، به عنوان بزرگترین مبدأ وارداتی کشور، مربوط به بخش کشاورزی با بیش از ۳۱٪ از ارزش واردات در شش ماهه نخست امسال بوده و پس از آن بخش الکترونیکی و ماشین آلات با ۱۸٪ قرار می گیرد. تنوع واردات از چین، به عنوان دومین مبدأ وارداتی ایران، نسبت به دیگر کشورها بیشتر است. بخش نخست وارداتی از این کشور، مرتبط به بخش قطعات منفصله با ۲۳٪ از ارزش واردات است و سپس بخش ماشین آلات با ۲۱٪ سهم از واردات از این کشور قرار می گیرد. نیمی از واردات صورت گرفته از کشور آلمان در نیمه نخست امسال مربوط به بخش ماشین آلات بوده که بزرگترین سهم از سبد وارداتی از این کشور را داراست. بخش کشاورزی بزرگترین بخش از واردات ایران از هند و ترکیه را نیز دربرمی گیرد؛ به گونه ای که در شش ماهه نخست امسال به ترتیب ۶۷٪ و ۳۷٪ از سبد وارداتی از این کشورها مربوط به این بخش بوده است.

نمودار ۳۶: سهم بخش‌های اقتصادی از ارزش سبد وارداتی از پنج مبدأ بزرگ وارداتی کشور در نیمه نخست سال ۱۴۰۲
منبع: گمرک ج.ا.ا.

اما سهم بخش‌های اقتصادی از سبد مبادی بزرگ وارداتی نسبت به سال گذشته دچار تغییراتی شده است. جدول ۳ تغییرات سهم بخش‌های اقتصادی از سبد وارداتی پنج مبدأ اصلی را در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ به بازه همانند آن در سال ۱۴۰۱ می‌سنجد. پیرامون سبد وارداتی امارات آنچه که شایان توجه است رشد بالای واردات بخش قطعات منفصله در نیمه نخست سال ۱۴۰۲ است که با افزایش ۱۵۹٪ روبه‌رو شده است. با توجه به این که بخش قطعات منفصله در این بازه رشد قیمتی ۶٪ را با توجه به نمودار ۳۵ تجربه کرده، این رشد نشانگر تقاضای بالای کشور از این بخش در کشور امارات است. افزون بر این واردات ماشین‌آلات از این کشور نیز رشد بالای ۴۸٪ را تجربه نموده که با توجه به رشد محدود بهای آن در این بازه می‌توان گفت تقاضای داخلی این بخش از اقتصاد امارات رشد شایان توجهی داشته است. همین موضوع برای واردات بخش ماشین‌آلات از آلمان نیز دیده می‌شود؛ به گونه‌ای که در این نیم‌سال واردات این بخش رشد ۶۷٪ را تجربه کرده است. در میان بخش‌ها واردات بخش قطعات منفصله از چین در نیمه نخست امسال با رشد ۷۲٪ همراه بوده که بیشترین رشد را در میان دیگر بخش‌ها داشته است. واردات بخش کشاورزی از ترکیه نیز در نیمه نخست امسال با رشد ۲۲٪ به سهم ۳۷٪ از سبد وارداتی این کشور رسیده؛ این موضوع در حالی رقم می‌خورد که واردات بخش کشاورزی در این بازه به ازای هر تن با افت قیمت هر چند اندک همراه بوده است. این موضوع در حالی رخ می‌دهد که واردات بخش کشاورزی از هند با کاهش ۳۶٪ همراه بوده است. در مجموع نکته‌ای که پیرامون واردات هند شایان توجه است افت واردات از این کشور در بیشتر

بخش هاست، در حالی که این الگو در دیگر مبادی بزرگ وارداتی دیده نمی شود و واردات در بیشتر بخش ها از آنان رشد نموده است.

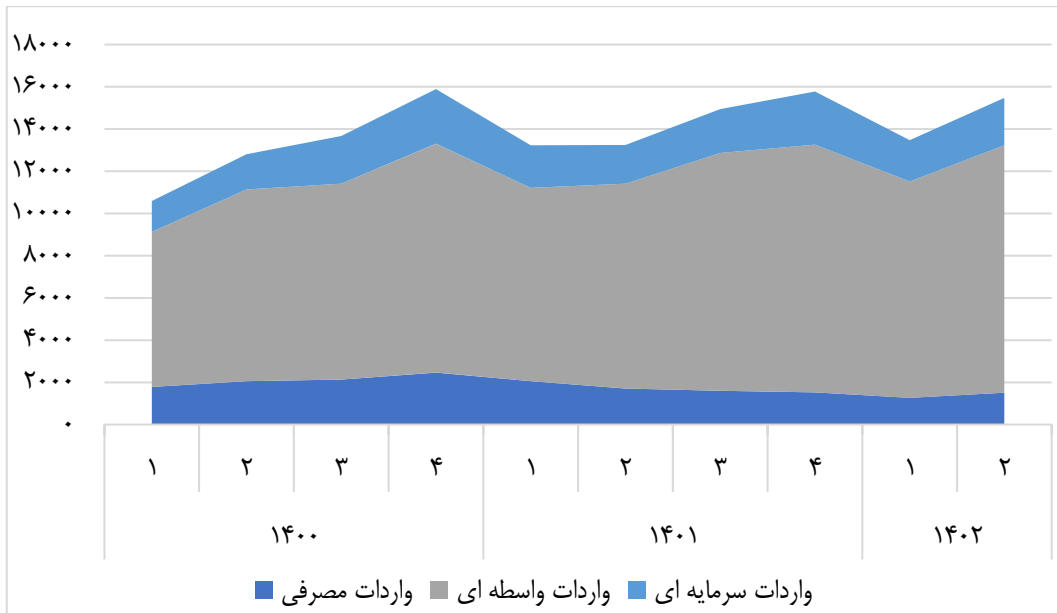
جدول ۳: سهم و تغییرات (%) بخش های اقتصادی از ارزش واردات از پنج مبدأ بزرگ وارداتی کشور در نیمه نخست سال ۱۴۰۲

بخش	کشاورزی	شیمیایی	الکترونیکی	ماشین آلات	فلزات	قطعات منفصله	وسایل نقلیه	منسوجات
امارات	۳۱	۱۴	۱۸	۱۸	۵	۴	۳	۴
	(۱)	(۷)	(-۱)	(۴۸)	(-۱)	(۱۵۹)	(۵۸)	(۲۵)
چین	۳	۱۴	۱۴	۲۲	۹	۲۳	۶	۳
	(۳۶)	(-۲۴)	(۲۸)	(۳۱)	(۴۷)	(۷۲)	(۶۶)	(-۷)
ترکیه	۳۷	۱۷	۵	۱۳	۶	۲	۷	۶
	(۲۲)	(۱۹)	(۳۷)	(۱۷)	(۴۸)	(۵۷)	(-۳۸)	(۷)
آلمان	۱۷	۱۷	۸	۵۰	۲	۰	۴	۱
	(-۱۱)	(۱۵)	(۹۲)	(۶۷)	(۱۴)	(۷۰)	(-۵۱)	(۹)
هند	۶۷	۲۰	۰	۵	۳	۰	۱	۱
	(-۳۶)	(-۲۴)	(-۳۷)	(-۱۱)	(-۴۰)	(۱)	(۴۹)	(-۶۵)

توضیح: اعداد درون کمانک تغییر (%) نسبت به بازه مشابه در سال گذشته را نشان می دهند.
منبع: گمرک ج.ا.ا.

از نگاه گروه های کالایی

کالاها از نگاه این که در پایان برای چه به کار گرفته می شوند، به سه دسته کالاها و واسطه های سرمایه ای، سرمایه ای و مصرفی تقسیم می شوند. کالاها و واسطه های به کالاهایی گفته می شوند که در فرایند تولید کالای دیگری به کار گرفته می شود و خود دستخوش تغییر می شود. کالای سرمایه ای همانند کالای واسطه ای است اما در فرایند تولید دچار تغییر نمی شوند و به عنوان ابزاری برای تولید کالای دیگر به کار می رود. کالای مصرفی نیز به کالایی گفته می شود که از سوی مصرف کننده نهایی برای مصرف خریداری می شود. لازم به ذکر است که بسته به گونه خریدار و استفاده آن یک کالا می تواند واسطه ای یا مصرفی باشد. ارزیابی واردات یک اقتصاد از نگاه گروه کالایی می تواند نشان دهد که وابستگی اقتصاد آن کشور در فرایند تولید به دیگر اقتصادها چگونه است.

نمودار ۳۷: سهم گروه‌های کالایی از واردات فصلی ایران (میلیون دلار)
منبع: گمرک ج.ا.ا.

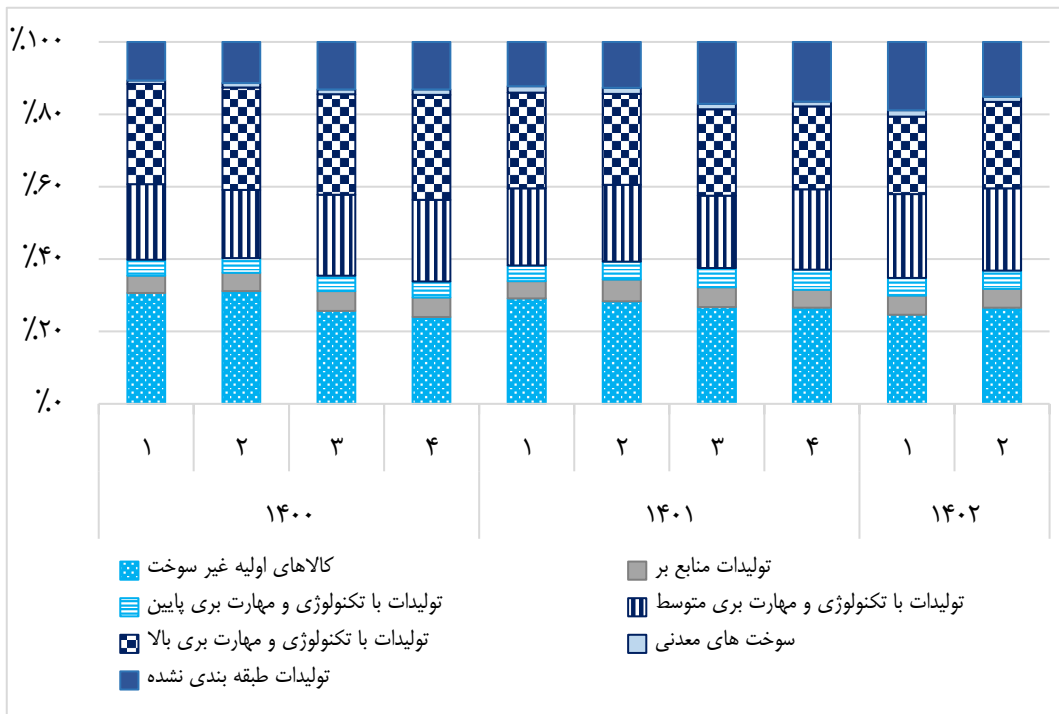
چنان‌که در نمودار ۳۷ آشکار است بخش بزرگ واردات ایران را کالاهای واسطه‌ای دربرمی‌گیرد و پس از آن کالاهای سرمایه‌ای قرار می‌گیرند؛ به گونه‌ای که در تابستان ۱۴۰۲ ۷۶٪ از ارزش واردات کشور کالاهای واسطه‌ای بوده‌اند و ۱۵٪ آن را کالاهای سرمایه‌ای شکل داده‌اند. چنان‌که پیشتر اشاره شد، سهم کالاهای سرمایه‌ای در صادرات ایران بسیار پایین بود که نشان از نبود مزیت رقابتی اقتصاد کشور در تولید این کالاها داشت. اکنون سهم بالای این کالاها در سبد واردات کشور نیز می‌تواند تأییدی بر این موضوع باشد؛ بدین معنا که نبود مزیت رقابتی و کیفیت پایین‌تر کالاهای سرمایه‌ای تولید داخل آحاد اقتصادی کشور را سوق داده تا بخشی از تقاضای این کالاها را از طریق واردات پوشش دهند.

۱- از نگاه فناوری تولید

برای بررسی دقیق‌تر سطح فناوری به‌کاررفته در تولید کالاهای وارداتی می‌توان آن‌ها را همانند کالاهای صادراتی به شش دسته سوخت‌های معدنی، کالاهای اولیه غیرسوخت، تولیدات منابع بر، تولیدات با فناوری و مهارت‌بری پایین، متوسط و بالا دسته‌بندی نمود.

با توجه به نمودار ۳۸ کالاهای اولیه غیرسوخت در میان گروه‌های کالایی بر پایه فناوری تولید دارای بزرگترین سهم از سبد وارداتی ایران است؛ به گونه‌ای که در تابستان ۱۴۰۲ سهم این گروه از ارزش واردات کشور برابر ۲۷٪ بوده است. پس از گروه کالاهای اولیه غیرسوخت گروه تولیدات با فناوری و مهارت‌بری بالا و متوسط قرار دارند که سهم آن‌ها از سبد وارداتی تابستان ۱۴۰۲ به ترتیب برابر ۲۴٪ و ۲۳٪ بوده است. بررسی مجموع سهم این دو گروه نشان می‌دهد که در بازه ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ همواره سهمی بیش از ۴۰٪ از سبد وارداتی را دربرگرفته‌اند و گاهی بیش از نیمی از ارزش

واردات را به خود اختصاص داده‌اند. همان گونه که پیشتر گفته شد، در بازه ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ همواره حداقل ۷۰٪ از ارزش صادرات فصلی ایران را کالاهای با فناوری تولید نه‌چندان پیشرفته دربرگرفته‌اند. این دو موضوع در کنار هم نشان می‌دهند که اقتصاد ایران در حال بده‌بستانی از دادن کالاهای با فناوری ساخت پایین‌تر از طریق صادرات و دریافت کالاهایی با فناوری بالاتر از طریق واردات است.

نمودار ۳۸: سهم گروه‌های کالایی بر پایه فناوری تولید از ارزش واردات فصلی ایران
منبع: گمرک ج.ا.ا.

بخش چهار

رویدادها

این بخش به مهم‌ترین رویدادهای اثرگذار بر روند تجارت در اقتصاد جهان و ایران در یک فصل گذشته اشاره می‌کند. از آن‌جا که گزارش در دست‌نخستین گزارش از سلسله‌گزارش‌های تحلیل وضعیت خارجی مرکز تحلیل داده شریف است، در این شماره، برای دستیابی به تصویری بزرگ از وضعیت تجارت خارجی، نخست چکیده‌ای از مهم‌ترین رخدادها و روندهای اثرگذار جهانی بر این حوزه در سه سال گذشته ارائه خواهند شد. پس از آن رویدادهای فصل گذشته، پاییز ۱۴۰۲، تشریح خواهند شد.

نگاهی به تجارت جهانی در سه سال گذشته

نمودار ۳۹: تغییرات سالانه (%) تجارت جهانی کالا و خدمات از ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۲

توضیحات: خط بنفش و قرمز به ترتیب تغییرات تجارت کالا و خدمات را نشان می‌دهد. مقصود از تجارت میانگینی از صادرات و واردات است. - منبع: سازمان تجارت جهانی و آنکتاد

تجارت جهانی در سه سال گذشته تحت تأثیر پیامدهای همه‌گیری کرونا بوده است. این همه‌گیری پیامدهای ناگواری بر اقتصاد جهانی گذاشت. در این بازه بدترین رکود اقتصادی از دهه ۱۹۳۰ رقم

خورد. با توجه به نمودار ۳۹ در سال ۲۰۲۰ ارزش صادرات کالاها و خدمات در جهان به ترتیب ۸ و ۲۱ درصد کاهش یافتند. با این حال تجارت در میانه سال ۲۰۲۰ بازیابی خود را آغاز کرد، گرچه پیامدهای همه‌گیری در میان کشورها و منطقه‌های مختلف تفاوت‌های معناداری را تجربه کردند. در میان بخش‌های تولیدی در این سال بخش خودروسازی با بیشترین افت صادرات (۱۶٪) روبه‌رو شد. با این حال در همین سال صادرات جهانی منسوجات ۱۶٪ افزایش یافت که ناشی از رشد تولید در تجهیزات محافظت فردی^{۱۸} بود. صادرات فرآورده‌های پزشکی دربرگیرنده داروها، تجهیزات پزشکی و تجهیزات محافظت فردی نیز با رشد ۱۶٪ همراه شدند که نشانگر نقش حیاتی تجارت در دسترسی به کالاهای اساسی در بازه همه‌گیری است.

زنجیره‌های جهانی ارزش در نیمه نخست سال ۲۰۲۰ با اختلال‌های جدی‌ای روبه‌رو شدند. صادرات جهانی کالاهای واسطه‌ای در این سال افت سالانه ۱۰ درصد را تجربه کردند. با این حال تجارت در زنجیره‌های ارزش برای کالاهای با فناوری بالا و فرآورده‌های دارویی و پزشکی در برابر تکانه‌ها مقاوم‌تر ماندند. با این حال تجارت کالاهای واسطه‌ای در میان کشورها از سه‌ماهه سوم سال ۲۰۲۰ بازیابی خود را آغاز کرد.

تجارت جهانی خدمات تجاری در سه‌ماهه نخست سال ۲۰۲۱ نسبت به دوره مشابه سال ۲۰۲۰ با افت ۹ درصدی روبه‌رو شد. در این قسمت بخش گردشگری بیشترین کاهش (۶۲٪) را در اثر بستن مرزها، الزامات قرنطینه، تعطیلی‌ها و دیگر محدودیت‌ها تجربه کرد. تا ماه مه ۲۰۲۱ شمار پروازهای بین‌المللی کمی بیش از نیمی از شمار آن در دوره پیش از همه‌گیری بود. علی‌رغم این موضوع تقاضا برای خدمات رایانه‌ای همچنان بالا ماند که نشان از رشد دورکاری و به‌کارگیری پلتفرم‌های دیجیتال می‌داد.

صادرات کشورها با کمترین توسعه‌یافتگی^{۱۹} در موج نخست همه‌گیری در سال ۲۰۲۰ بیشترین آسیب را تجربه کرد. این مسئله ناشی از افت قیمت سوخت بود که در بازه ژانویه تا آوریل ۲۰۲۰ با کاهش ۶۰ درصدی روبه‌رو شد. افزون بر این اعمال محدودیت‌ها بر صنعت گردشگری نیز در این موضوع دخیل بودند. این دو بخش بزرگترین منابع درآمد صادراتی این کشورها به شمار می‌آیند. صادرات سوخت از سوی این کشورها در اوایل سال ۲۰۲۱ به آرامی به روند پیشین بازگشت، گرچه تجارت خدمات ناشی از ماندگاری معضلات پیشین در بخش گردشگری و ترابری همچنان کارنامه ضعیفی داشت.

^{۱۸} Personal protective equipments تجهیزاتی مانند ماسک مخصوص جراحان که ذیل کد تعرفه‌ای ۶۳۰۷۹۰ تعریف می‌شوند.

^{۱۹} Least-developed countries به مجموعه کشورهای گفته می‌شود که به انتخاب سازمان ملل متحد دارای کمترین سطح توسعه‌یافتگی هستند. اکنون ۴۵ کشور در این مجموعه قرار دارند.

پس از بهبود نسبتاً استوار تجارت جهانی در پی افت آن با آغاز همه‌گیری در سال ۲۰۲۰ تجارت کالاها و خدمات با معضلات تازه‌ای در میانه رشد کند اقتصاد جهانی، تورم پایدار، انقباض پولی، پیامدهای ادامه‌دار همه‌گیری و جنگ در اوکراین روبه‌رو شد. آغاز جنگ اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ به همراه افزایش شدید بهای کالاهای خام و اختلالات در دسترسی به کالاهای اساسی چون غلات، گاز و کود اثر چشمگیری بر تجارت جهانی داشت. طرح غلات دریای سیاه که قصد داشت غلات اوکراین و مواد غذایی و کود روسیه را به بازارهای بین‌المللی برساند، توانست نقش مهمی را در تأمین نیاز کشورهای در حال توسعه و دیگر کشورها رقم بزند و اثر کاهنده‌ای بر قیمت‌های فزاینده داشته باشد. با این حال قیمت‌ها بر پایه معیارهای تاریخی در بسیاری از کشورها همچنان بالا ماندند.

با توجه به نمودار ۳۹ ارزش تجارت کالاها در سال ۲۰۲۱ با ۲۶٪ رشد و حجم آن با ۹/۸٪ رشد همراه بود. در این میان نهاده‌های اصلی تولیدی مانند آهن و فولاد و مواد شیمیایی رندهای سالانه بالایی را به ترتیب برابر با ۶۰ و ۲۶ درصد تجربه نمودند. ارزش تجارت جهانی بخش دارویی و تجهیزات اداری و ارتباطی در سال ۲۰۲۱ به ۲/۳ برابر مقدار آن در سال ۲۰۱۹، پیش از آغاز همه‌گیری، رسید که این افزایش خیره‌کننده ناشی از تقاضای بالا برای واکسن کرونا و رشد دورکاری در این بازه بود.

تجارت جهانی خدمات تجاری در سال ۲۰۲۱ رشد سالانه ۱۶ درصد را تجربه کرد که این رشد ناشی از بازیابی تقاضا برابر خدمات ترابری (۳۵٪ رشد) و پایداری تقاضای دیگر خدمات (۱۲٪ رشد) دربرگیرنده خدمات مالی و کسب‌وکاری بود که با فناوری‌های دیجیتالی تقویت شدند. برآورد می‌شود خدمات بر بستر دیجیتال^{۲۰}، که برای کار، آموزش و سرگرمی‌های از راه دور مورد نیازند، در سال ۲۰۲۱ ارزشی برابر ۳/۷۱ تریلیون دلار داشته‌اند که ۳۰٪ بیشتر از مقدار آن در سال ۲۰۱۹ است. با وجود رشد مثبت سالانه همچنان هزینه‌های مرتبط با گردشگری در این سال ۵۷٪ پایین‌تر از سال ۲۰۱۹ است که این موضوع ناشی از رفع جزئی محدودیات سفر در این سال است. در مجموع خدمات گردشگری در سال ۲۰۲۱ پنج درصد پایین‌تر از مقادیر پیش از همه‌گیری ماند.

صادرات کالا از کشورها با کمترین توسعه‌یافتگی در سال ۲۰۲۱ به طور جزئی عملکرد بهتری از میانگین جهانی داشت (۲۶/۹٪ در برابر ۲۶/۶٪)، با این حال صادرات خدمات این کشورها رشد ضعیف‌تری را تجربه کرد (۹٪ در برابر ۱۷٪). با توجه به سهم پایین خدمات از سبد صادراتی این کشورها سهم کشورها با کمترین توسعه‌یافتگی از صادرات کالا و خدمات در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ برابر با ۰/۹۳٪ باقی ماند.

ارزش تجارت کالاهای واسطه‌ای در سال ۲۰۲۱ با رشد سالانه ۲۸ درصدی همراه بود که این رشد با افزایش ۱۰ درصدی در سه‌ماهه نخست ۲۰۲۲ پیگیری شد. علی‌رغم معضلات موجود در زنجیره

²⁰ Digitally delivered services

تأمین جهانی مانند شلوغی بندرها، کمبود مواد و نیروی کار و افزایش هزینه‌های عملیاتی سهم این کالاها از صادرات جهانی، به جز سوخت، در سطح روند بلندمدت آن یعنی بیش از ۵۰٪ باقی ماند که نشان می‌داد زنجیره‌های تأمین با تعدیل گسترده روبه‌رو نشده‌اند.

با رخداد زنجیره‌ای از بحران‌ها در اقتصاد جهانی مانند حمله به اوکراین پس از پایان همه‌گیری، تورم، انقباض پولی و فشار بدهی‌ها تجارت جهانی شتاب خود را از دست داد، به گونه‌ای که رشد تجارت در سال ۲۰۲۲ کاهش یافت و این رشد در آغاز ۲۰۲۳ نیز آهسته ماند. با وجود رشد مثبت اما آهسته تجارت در اقتصاد جهانی ریسک‌های پرشماری، از تنش‌های ژئوپلیتیک گرفته تا ناپایداری‌های بالقوه مالی، بر چشم‌انداز میان‌مدت تجارت و تولید سایه انداخته است.

حجم تجارت جهانی کالاها در سال ۲۰۲۲ با رشد ۲/۷٪ همراه شد، در حالی که رشد ارزش آن ۱۲/۴٪ بیش از رشد حجم آن بود که نشان از بهای بالای مواد اولیه دارد. موضوع شایان توجه در صادرات بخش تولید این است که چین در سه‌ماهه نخست ۲۰۲۲ توانست ارزش صادراتش را با رشد سالانه ۳۰٪ افزایش دهد. این امر با بهره‌گیری از جایگاه استوار این کشور در تولید باتری‌های لیتیم‌یونی محقق شد؛ به گونه‌ای که اکنون چین به دومین صادرکننده بزرگ خودروهای الکتریکی پس از اتحادیه اروپا بدل شده است.

بر پایه نمودار ۳۹ تجارت خدمات در سال ۲۰۲۲ با رشد ۱۵٪ بهتر از رشد کالاها عمل نمود. سفرهای بین‌المللی همچنان به بازیابی قدرتمند خود ادامه دادند، به گونه‌ای که با برداشته شدن محدودیت‌های مرتبط با همه‌گیری در بسیاری از مناطق رشد سالانه ۷۰٪ را تجربه کردند. با نگاهی به همه بازه همه‌گیری می‌توان گفت خدمات رایانه‌ای پویاترین بخش در میان همه بخش‌های تجارت خدمات بوده‌اند. تجارت مربوط به این بخش در سال ۲۰۲۲ ۴۴٪ بیشتر از ارزش آن در سال ۲۰۱۹ بود. خدمات قابل ارسال دیجیتال که خدماتی مانند مشاوره‌های از راه دور را دربرمی‌گیرند، اکنون یکی از منابع نوپدید رشد تجارت خدمات به شمار می‌آیند؛ به گونه‌ای که ۵۴٪ از صادرات جهانی خدمات و ۱۲٪ از کل تجارت جهانی کالا و خدمات در سال ۲۰۲۲ مربوط به این بخش بوده است.

صادرات کالا و خدمات از کشورهای با کمترین توسعه‌یافتگی در بازه ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۲ با ۳۱٪ رشد همراه بوده است، در حالی که صادرات کالا رشد ارزش ۴۱٪ را تجربه کرده است که نشان از افزایش بهای مواد اولیه دارد. صادرات خدمات تجاری از این کشورها در این بازه با افت همراه بوده؛ به گونه‌ای که ۱۴٪ پایین‌تر از ارزش آن در دوره پیش از همه‌گیری قرار دارد. یک مؤلفه اثرگذار در این باره را می‌توان به بازیابی ضعیف بخش گردشگری نسبت داد؛ به طور ویژه این موضوع در آسیا و کشورهای با کمترین توسعه‌یافتگی این قاره پررنگ‌تر نیز بوده است، زیرا برخی از محدودیت‌های همه‌گیری همچنان در این کشورها ادامه یافته بود. صادرات گردشگری کشورهای آسیایی با کمترین توسعه‌یافتگی در سال ۲۰۲۲ ۷۴٪ از ارزش آن در سال ۲۰۱۹ پایین‌تر ماند. در مقایسه، کشورهای با کمترین توسعه‌یافتگی در آفریقا به نسبت عملکرد بهتری داشتند؛ به گونه‌ای که صادرات گردشگری آنان نسبت به دوره پیش از همه‌گیری تنها ۹٪ کمتر بود.

رویدادها

این زیربخش گزارش چکیده‌ای از مهم‌ترین رخداد‌های اثرگذار بر روند تجارت جهانی و ایران در پاییز ۱۴۰۲ ارائه می‌کند. از آن‌جا که بیش از ۴۰٪ تجارت ایران با منطقه خاورمیانه انجام می‌گیرد، رویدادهای تجاری این منطقه در زیربخشی جداگانه فهرست شده‌اند. در پایان پیشامدهای شایان توجه تجاری درون کشور نیز مورد اشاره قرار می‌گیرند.

۲- جهان

- **چین:** یکی از سرفصل‌های مهم رویدادهای تجارت جهانی در سه‌ماهه گذشته به جنگ تجاری اقتصادهای بزرگ غربی، ایالات متحد آمریکا و اتحادیه اروپا، با چین بازمی‌گردد. مهم‌ترین رویدادهای این حوزه در پاییز گذشته را می‌توان به اعمال ممنوعیت‌های تازه از سوی آمریکا برای سرمایه‌گذاری در صنایع با فناوری پیشرفته چین، آغاز تحقیقات از سوی اتحادیه اروپا پیرامون نقش یارانه‌های دولتی در بهای پایین خودروهای الکتریکی تولید چین، اعمال محدودیت‌ها از سوی چین برای صادرات فرآورده‌های گرافیتی، اعمال ممنوعیت صادرات برخی تراشه‌های هوش مصنوعی به چین از سوی آمریکا و اعلام خروج ایتالیا از مشارکت در ابتکار کمربند و راه در سال ۲۰۲۴ دانست.

ممنوعیت‌های آمریکا بر سرمایه‌گذاری در صنایع با فناوری پیشرفته سه بخش نیمه‌رساناها و ریزپردازنده‌ها، فناوری‌های اطلاعات کوانتومی و برخی سامانه‌های هوش مصنوعی را در برمی‌گیرد و طیف بزرگی از سرمایه‌گذاری‌ها را شامل می‌شود. محدودیت‌های چین برای صادرات فرآورده‌های گرافیتی از آن‌جا ناشی می‌شود که این محصولات در تولید باتری خودروهای الکتریکی به کار می‌روند و دولت چین صادرات آن‌ها را منوط به دریافت مجوز کرده است. ممنوعیت تازه دولت آمریکا بر صادرات تراشه‌های هوش مصنوعی را می‌توان گامی در راستای گسترش محدودیت‌های پیشین این کشور بر صدور فناوری‌های پیشرفته به چین دانست. پیرامون اعلام خروج ایتالیا از ابتکار کمربند و راه شایان توجه است که این کشور تنها اقتصاد بزرگ غربی‌ای به شمار می‌آید که در این طرح مشارکت نموده بود. در مجموع می‌توان گفت رویدادهای این حوزه ادامه مسیریست که کشورهای غربی برای مقابله با تهدید چین از سال‌ها پیش آغاز کرده‌اند. مسیری که سبب شده مکزیک، به جای چین، به بزرگترین شریک تجاری آمریکا بدل شود.

- **روسیه:** از آغاز حمله روسیه به اوکراین یکی از سرخط‌های اصلی تجارت جهانی را می‌توان تقابل اقتصادی غرب با روسیه و واکنش‌های این کشور به این فشارها دانست. مهم‌ترین رویدادهای این حوزه در فصل گذشته عبارت بوده‌اند از: دلارزدایی بیش از

۸۰٪ از مبادلات تجاری این کشور با چین، تصویب دوازدهمین بسته تحریمی اتحادیه اروپا علیه این کشور، کاهش ۲/۶ میلیارد دلاری صادرات فرآورده‌های کشاورزی روسیه به کشورهای غربی در یک سال گذشته، تخصیص ۱/۸ میلیارد دلار از سود به‌دست‌آمده از دارایی‌های مسدودی روسیه در اتحادیه اروپا به اوکراین، رشد شایان توجه تجارت میان هند و روسیه در یک سال گذشته.

بسته تحریمی تازه اتحادیه اروپا علیه روسیه دارای بخش‌های کلیدی‌ای مانند فهرست تازه افراد و شرکت‌های تحریمی، محدودیت‌های تجاری‌ای چون ممنوعیت واردات الماس، مواد خام برای تولید فولاد و آلومینیوم از روسیه، محدودیت‌های صادراتی کالاهای با کاربرد دوگانه یا با فناوری‌های پیشرفته، ممنوعیت صادرات برخی کالاهای صنعتی و منع فروش و تهیه نرم‌افزارها برای دولت و شرکت‌های روسی، سخت‌گیری‌های بیشتر بر انسداد دارایی‌های متعلق به روسیه و محدودیت‌های مرتبط با انرژی چون اعمال سقف قیمتی نفت و ممنوعیت واردات گاز مایع (ال‌پی‌جی)^{۲۱} هست. پیرامون وضعیت تجارت میان هند و روسیه اشاره به این نکته حائز اهمیت است که صادرات روسیه به هند در یک سال گذشته با افزایش ۱۴۰٪ همراه بوده و به بیش از ۴۰ میلیارد دلار رسیده است. از سوی دیگر واردات این کشور از هند نیز افزایش ۵۰٪ را تجربه کرده است.

۱-۲- خاورمیانه

کشورهای خاورمیانه در فصل گذشته تکاپوی جدی برای افزایش مبادلات اقتصادی نشان دادند. این تلاش‌ها تا اندازه زیادی بر انرژی و زیرساخت‌های ترابری کالا و لجستیک و گردشگری متمرکز بوده است. در این میان فعالیت‌های دو کشور عربستان سعودی و امارات متحده عربی شایان توجه‌اند. وجه پررنگ فعالیت‌های تجاری عربستان را می‌توان سرمایه‌گذاری‌های گوناگون این کشور برای تنوع‌بخشی به اقتصاد با اتکا به درآمدهای بالای نفتی آن عنوان کرد. از سوی دیگر تلاش‌های تجاری امارات حول برقراری توافق‌های آزاد تجاری با کشورها رقم خورده است. اما به جز کشورهای اثرگذار بر توسعه تجارت در خاورمیانه ضرورت دارد به فعالیت‌های شورای همکاری خلیج فارس^{۲۲} نیز اشاره شود. از جمله مهم‌ترین رویدادهای مرتبط با این شورا در فصل گذشته اعلام خبر صدور رواید یکپارچه گردشگری برای کشورهای عضو با هدف ارتقای بخش گردشگری و برگزاری نخستین نشست با چین با توافق بر شتاب‌بخشیدن به مذاکرات تجارت آزاد با این کشور و تعمیق همکاری‌های اقتصادی و تجاری است. در ادامه مهم‌ترین اقدامات تجاری کشورهای خاورمیانه در پاییز ۱۴۰۲ با توجه به خط زمانی رخداد آن‌ها به چکیده می‌آیند:

²¹ Liquefied Petroleum Gas (LPG)

²² Gulf Cooperation Council

- عربستان:** امضای پنجاه توافق‌نامه و تفاهم‌نامه با هند با ارزش بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار پس از نشست رهبران گروه بیست در حوزه انرژی‌های تجدیدپذیر، فناوری اطلاعات و سامانه‌های نمک‌زدایی، همکاری با آمریکا برای برنامه‌ریزی سرمایه‌گذاری ۱۵ میلیارد دلاری در معادن فلزات کشورهای آفریقایی، موافقت با ساخت راه‌آهنی به طول ۱۱۵ کیلومتر برای اتصال به کویت ذیل پروژه ریلی «راه‌آهن خلیج^{۲۳}»، خرید پانصد میلیون دلار از سهام یک شرکت آمریکایی فعال در حوزه گاز طبیعی مایع از سوی آرامکو، انعقاد قراردادی به ارزش ۲/۴ میلیارد دلار با شرکت هیوندای کره جنوبی با هدف ساخت کارخانه فرآوری گاز در عربستان که مرحله دوم پروژه فرآوری گاز میدان عظیم گازی جفوره به شمار می‌آید، امضای توافقنامه اجرای مشترک پروژه آمادی میان شرکت شهر نئوم عربستان با دانمارک با ارزش بیش از ۱۰ میلیارد دلار، امضای تفاهم‌نامه‌های گوناگون با کشورهای آفریقایی با ارزش بیش از ۵۰۰ میلیون دلار در «همایش اقتصادی سعودی-عربی-آفریقایی^{۲۴}» در حوزه‌های انرژی، راه و سلامت، سرمایه‌گذاری ۱۳۹ میلیون دلار مشترک با آلمان برای ساخت کارخانه سیمان در عراق با هدف تبدیل شدن این کشور به صادرکننده سیمان، پرده‌برداری از سرمایه‌گذاری ۹۲ میلیارد دلاری در شهر ریاض در پروژه‌های ابتکار سبز سعودی^{۲۵}، بوستان ملک سلمان^{۲۶} و کربن‌زدایی از ترابری شهری با هدف آماده‌شدن این شهر برای نمایشگاه اکسپو ۲۰۳۰
- امارات:** توافق با قزاقستان برای ساخت یک پایانه غلات در بندر کوریک قزاقستان با هدف توسعه کریدور میانی^{۲۷}، آغاز به کار دفتر صندوق سرمایه‌گذاری دولتی «مبادله^{۲۸}» ابوظبی در پکن که تاکنون به طور مشترک ده میلیارد دلار در پروژه‌های کسب‌وکاری چین سرمایه‌گذاری کرده است، انعقاد توافقنامه با اندونزی برای افزایش ظرفیت سه‌برابری بزرگترین نیروگاه خورشیدی آن، اعلام اجرایی‌شدن توافقنامه مشارکت جامع اقتصادی^{۲۹} با گرجستان از سه‌ماهه نخست ۲۰۲۴ با کاهش یا حذف تعرفه تجارت ۹۹٪ از کالاها، امضای توافقنامه مشارکت جامع اقتصادی با کره جنوبی با هدف اجرایی‌شدن

²³ Gulf railway

²⁴ Saudi-Arab-African economic conference

²⁵ Saudi green initiative

²⁶ King Salman park

²⁷ Middle corridor؛ به کریدوری گفته می‌شود که با دوردن روسیه و عبور از دریای خزر شرق آسیا را به اروپا وصل می‌کند.

²⁸ Mubadala

²⁹ Comprehensive economic partnership agreement (CEPA)

آن در نیمه نخست ۲۰۲۴ با هدف حذف تعرفه بر روی بیش از ۹۰٪ از کالاهای دو کشور به مدت ۱۰ سال، تکمیل بخش نخست توافقنامه مشارکت جامع اقتصادی با کشور کلمبیا

- **ترکیه:** همکاری با روسیه برای راه‌اندازی یک هاب گازی در ترکیه از سال ۲۰۲۴ با هدف تأمین مالی پروژه‌های مرتبط با گاز طبیعی و قیمت‌گذاری آن، موافقت بانک جهانی با اعطای ۱۸ میلیارد دلار وام به این کشور با هدف سرمایه‌گذاری مستقیم در بخش خصوصی و تأمین مالی بخش عمومی برای بازسازی پیامدهای زلزله اخیر، توافقی به ارزش ۴۰۰ میلیون دلار با اردن برای ساخت کارخانه اسید فسفریک در جنوب غربی آن
- **قطر:** امضای قراردادی با شرکت شل برای توسعه میدان گازی پارس جنوبی برای افزایش ۴۹ میلیون تنی ظرفیت تولید گاز مایع طبیعی، امضای قرارداد ارسال محموله‌های گاز مایع طبیعی به مجارستان از سال ۲۰۲۷
- **عراق:** آمادگی ۱۸ کشور عربی، اروپایی و آسیایی برای مشارکت در پروژه «جاده توسعه» با ارزش بیش از ۱۷ میلیارد دلار با هدف اتصال زمینی و ریلی بندر فاو بصره به شبکه ریلی ترکیه که قصد دارد خلیج فارس را از طریق عراق و ترکیه به اروپا وصل نماید.
- **پاکستان:** امضای توافقنامه اولیه تجارت آزاد با شورای همکاری خلیج فارس که نیازمند تصویب در نهادهای داخلی کشورهای طرف توافق برای نهایی شدن است.

۳- ایران

مهم‌ترین رویداد حوزه تجارت خارجی کشور در فصل گذشته را امضای توافقنامه تجارت آزاد میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، دربرگیرنده پنج کشور روسیه، ارمنستان، قزاقستان، قرقیزستان و بلاروس، می‌توان عنوان کرد. این توافقنامه پس از امضا نیازمند تصویب در مجالس شش کشور خواهد بود تا به قانون تبدیل و عملیاتی شود. بر پایه این توافقنامه طرفین تعرفه‌ها را برای ۸۷٪ از اقلام کالایی به صورت کامل حذف می‌کنند. پیش از این و در همین راستا دومین نمایشگاه اختصاصی اوراسیا در نیمه آذرماه برگزار شد تا فرصت‌های تجاری فیما بین ایران و کشورهای این اتحادیه شناسایی شوند. مسئله‌ای که درباره رویدادهای تجاری ایران شایان توجه است، نبود فعالیتهایی در راستای گسترش تجارت با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس است. از سوی دیگر در مقایسه با دیگر کشورهای خاورمیانه سرمایه‌گذاری‌های مستقیم یا مشترک با دیگر کشورها در فعالیتهای تجاری کشور کم‌رنگ است و عمده فعالیت‌ها محدود به توسعه کریدور و انعقاد توافقات تجاری است. در ادامه مهم‌ترین اقدامات تجاری ایران در پاییز ۱۴۰۲ با توجه به خط زمانی رخداد آن‌ها به چکیده می‌آیند:

- **چین:** با برگزاری جلسه کمیسیون همکاری‌های مشترک ایران و چین در تیرماه امسال و تعریف پروژه‌هایی ذیل اسناد همکاری امضا شده میان دو کشور وزیر امور اقتصادی و دارایی، به عنوان رئیس کمیسیون یادشده، از انجام توافقات میان وزارتخانه‌های طرفین

بر جزئیات پروژه‌ها در آبان‌ماه خبر داد. لازم به ذکر است که پروژه‌های تعریف‌شده در راستای اجرایی‌شدن توافق ۲۵ ساله ایران و چین هستند.

• روسیه:

○ در راستای تکمیل کریدور ریلی شمال-جنوب معاون وزیر راه و شهرسازی از امضای نقشه‌های اجرایی راه‌آهن رشت-آستارا به طول ۱۶۲ کیلومتر خبر داد. جزئیات این قرارداد در سه جلد تهیه شده که بر مفاد جلد نخست نیمی از توافقات انجام شده، بر محتوای جلد دوم توافق کامل شده است و جزئیات جلد سوم در حال تدوین است.

○ در آذرماه هیئتی تجاری از استان خراسان رضوی به ریاست استاندار و با هدف بررسی فرصت‌های سرمایه‌گذاری دوجانبه و تقویت همکاری‌های تجاری، اقتصادی و ترانزیتی سفری سه‌روزه به مسکو داشتند. هیئت یادشده در این سفر دیدارهایی با بخش‌های دولتی و فعالان بخش خصوصی روسیه و استان چلیابینسک این کشور نیز داشت.

• ترکیه: در آذرماه تفاهم‌نامه‌ای میان راه‌آهن منطقه آذربایجان کشور و راه‌آهن منطقه مالاتیای ترکیه منعقد شد تا مسیر آسیب‌دیده مالاتیا به نارلی در اثر زلزله تا هشت ماه آینده بازسازی شود. همچنین تفاهم شد که ترکیه برای بهبود مسیر «وان» تا «تاتوان» که ناشی از پایین‌آمدن سطح آب دریاچه وان برای واگن‌های ایرانی غیر قابل تردد شده است، تا دو ماه آینده اقداماتی انجام دهد. همچنین با راه‌آهن این کشور بر تبادلی ۲۰۰ واگن در شبانه‌روز از مرز رازی توافق شد تا بدین ترتیب میزان بار مبادله‌شده در میان دو کشور در سال به یک میلیون تن برسد.

• آذربایجان:

○ در مهرماه با برگزاری نشست کمیسیون همکاری‌های مشترک اقتصادی ایران و آذربایجان عملیات اجرایی ساخت گذرگاه ارس به طور رسمی آغاز شد. این گذرگاه جاده‌ای از منطقه آغبنده در حال ساخت است که تا منطقه جلفا ادامه می‌یابد. افزون بر این پیرامون آغاز عملیات اجرایی یک خط آهن در نزدیکی پل آغبنده در این نشست توافق شد. همچنین مذاکراتی پیرامون تعرفه ترجیحی تجارت میان این دو کشور انجام شده که تا این جا فهرست کالاهای مشمول نهایی شده‌اند و نیازمند توافق‌های پایانی است.

○ در آغاز دی‌ماه پل مرزی آستارا-آستارا بر روی رودخانه آستاراجای به موازات آزادراه باکو تا مرز به بهره‌برداری رسید. با بهره‌برداری از این پل مسیر آستارا به باکو تکمیل شده و این بزرگراه از باکو به خطوط زمینی ایران وصل شد.

• **عراق:**

- پایان شهریورماه همراه بود با برگزاری همایش «راهکارهای توسعه تجارت ایران و عراق در افق ۲۰۲۵». در این همایش مدیرکل دفتر غرب آسیای سازمان توسعه تجارت خبر داد که این سازمان در حال برنامه‌ریزی برای ایجاد بانک، منطقه آزاد و شرکت ترابری مشترک میان دو کشور است.
- در پایان آذرماه معاون دیپلماسی اقتصادی وزیر امور خارجه دیداری با نخست‌وزیر عراق داشته تا پیرامون مشارکت شرکت‌های ایرانی در پروژه جاده توسعه عراق رایزنی نماید.
- **پاکستان:** در پایان آبان‌ماه برای ایجاد منطقه آزاد مشترکی در مناطق مرزی دو کشور توافقی انجام شد. همچنین اعلام شد نمایشگاهی تحت عنوان «توانمندی‌های صادرات به پاکستان» از ۲۶ تا ۲۹ دی در محل دائمی نمایشگاه‌های بین‌المللی چابهار با هدف ایجاد فرصت‌های صادراتی قرار است برگزار شود.
- **افغانستان:** در آبان‌ماه پنج سند تفاهم‌نامه همکاری اقتصادی با این کشور امضا و مبادله شد که موضوع این تفاهم‌نامه‌ها عبارتند از: یادداشت تفاهم اجلاس کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی، صورتجلسه نشست کمیته مشترک همکاری حمل‌ونقل بین‌المللی جاده‌ای، تفاهم همکاری سازمان هواپیمایی کشوری ایران و طرف افغانستانی، همکاری میان ذوب آهن اصفهان و طرف افغانستانی و همکاری میان مناطق آزاد.
- **قطر:** در آغاز دی‌ماه در کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی دو کشور ایجاد مرکز تجارت ایران با این کشور با مسئولیت استان بوشهر به تصویب رسید. از وظایف چنین مراکزی می‌توان به ایجاد نمایشگاه دائمی محصولات ایرانی، دفتر حقوقی، دفتر بازاریابی و خانه تجار اشاره کرد. مسئولیت راه‌اندازی این مرکز به شرکت سرمایه‌گذاری و توسعه استان بوشهر سپرده شده است.
- **مصر:** در آغاز مهرماه وزیر امور اقتصادی و دارایی دیداری با همتای مصری خود داشت که نتیجه این دیدار توافق بر سر تشکیل کمیته پروژه‌های مشترک دو کشور و افزایش سرمایه بانک ایران و مصر بوده است.